

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 4

Датареєстрації: 20.06.2025

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: Угорщина в Першій світовій війні (1914-1918) – події періоду в угорськомовних шкільних підручниках з історії сусідніх країн

Виконала студентка IV курсу

спеціальність: 014.03 «Середня освіта. Історія»

Фазекаш Ніколетт Лайошівна

Керівник: доц. Зубанич Л.Л

Рецензент: Головач А.Й

Доц. Зубанич Л.Л.
Зубанич Л.Л.
25.06.2025

UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY
UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK

BACCALAUREUSI MUNKA

**Téma: Magyarország az első világháborúban (1914-1918) – a korabeli
események visszatükröződése a szomszédos országos magyar nyelvű iskolai
történelemkönyveiben**

Fazekas Nikolett

IV. évfolyamos hallgató

Szakirány: 014.03 „Középfokú oktatás. Történelem”

Tudományos vezető: Zubánics László docens

Recenzens: Halavács András docens

Ungvár - 2025

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
1. FEJEZET	
HISTORIOGRÁFIA ÉS A TÖRTÉNELEM TANKÖNYVEK VIZSGÁLATA	7
1.1 Bemutatás és elemzés	7
1.2 Történelmi tankönyvek vizsgálata	8
1.3 A tankönyvek összehasonlítása	22
2. FEJEZET	
MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELE A HÁBORÚBAN	25
2.1 Történelmi áttekintés és az első lépések	25
2.2 A román hadsereg támadása és Magyarország területeinek védelme.....	31
2.3 Az utolsó magyar király 1916-18. A Monarchia felbomlása	37
3. FEJEZET	
A HÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI	48
3.1 Társadalmi és gazdasági hatások	48
3.2 Az első világháborút lezáró békeszerződések	52
KÖVETKEZTETÉS	58
FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS SZAKIRODALOMJEGYZÉK	60

BEVEZETÉS

Az első világháború idején Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia tagja volt. A konfliktus 1914. július 28-án kezdődött, amikor az Osztrák–Magyar Birodalom trónörököse, Ferenc Ferdinánd meggyilkolását követően hadat üzent Szerbiának. Magyarország a háború folyamán szoros kapcsolatban állt Németországgal, amely a központi hatalmak egyik vezető ereje volt. A harcok során jelentős mértékben érintették a magyar területeket, és bár a frontokon több fontos ütközet zajlott, a legnagyobb szenvedést a katonák és a civil lakosság viselték el.

A háború évei alatt Magyarország gazdaságilag és társadalmilag is komoly megpróbáltatásokkal nézett szembe. Míg a hadsereg több fontos csatát vívott, a háború végeztével az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlott. A háború kimenetele és a Trianoni békeszerződés következményeként Magyarország területének jelentős része elveszett, ami hosszú távon alapvetően formálta az ország politikai és társadalmi viszonyait.

Az első világháború következményei nem csupán politikai változásokat idéztek elő, hanem mélyreható hatást gyakoroltak Magyarország társadalmi struktúrájára is. A háború eseményei és azok utóhatásai különösen a történelemoktatásban tükröződtek, ahol a múlt eseményeinek értelmezése alapvetően formálta a fiatal generációk történelmi tudatát és nemzeti érzületét.

A kutatás nemcsak az első világháború eseményeit vizsgálja, hanem arra is fókuszál, hogyan jelennek meg ezek a történelemkönyvekben a szomszédos országokban, pontosabban Romániában, Szlovákiában, Szerbiában és Szlovéniában.

Külön figyelmet fordítok arra, hogyan tükrözik az adott nemzeti történelemkönyvek az eseményeket, és hogyan ábrázolják Magyarország szerepét a nemzeti identitás formálásában. A téma különösen fontos, mivel a történelmi események különböző értelmezései és azok oktatási feldolgozása nagyban befolyásolták a nemzetek közötti viszonyokat és a közös történelmi emlékezet kialakulását.

A diplomamunka elsődleges célja: Magyarország szerepének és helyzetének elemzése az első világháborúban, kiemelve azokat a politikai, társadalmi és gazdasági változásokat, amelyek a háború időszaka alatt mentek végbe. A kutatás célja, hogy bemutassa Magyarország hadba lépését, a frontokon való részvételt, a háború következményeit, valamint azokat a tényezőket, amelyek hozzájárultak a Monarchia összeomlásához és a Trianoni békeszerződéshez. A munkámban arra is törekszek, hogy feltárjam miként befolyásolta a háború Magyarország belső helyzetét, hogyan formálta a társadalmat, a nemzeti identitást és milyen hatással volt a politikai életre.

A másodlagos cél annak vizsgálata, hogy az első világháború eseményei hogyan jelennek meg a magyar nyelvű történelemkönyvekben, különös figyelmet fordítva a szomszédos országokban kiadott tankönyvekre. A különböző nemzetek történelmi tapasztalatai és az ezekből származó narratívák, különösen a háborúval kapcsolatban, komoly hatással voltak a nemzeti identitások kialakulására. A magyar történelemkönyvek, mint az oktatás alapvető eszközei, mindig is fontos szerepet játszottak a közösségi emlékezet formálásában, ezáltal pedig a nemzetek történelmi tudatának alakításában.

A munka feladata: A történelmi háttér és előzmények elemzése, Magyarország szerepe a háborúban, a háború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon, a háború politikai következményei, a történelmi események oktatása és értelmezése.

A munka aktualitása abban rejlik, hogy az első világháborúval kapcsolatos narratívák a történelemoktatásban és a társadalmi diskurzusban továbbra is jelentős szerepet játszanak. A háborúval kapcsolatos ellentmondásos emlékek és azok politikai diskurzusai különböző országok között eltérőek, és ezek a különbségek hatással vannak a mai nemzetközi kapcsolatokra is.

A munka tárgya: az első világháború hatása Magyarországra és Magyarország szerepe a háborúban, különös tekintettel a háború politikai, társadalmi és gazdasági következményeire, valamint a nemzeti identitásra gyakorolt hatására.

A munka módszere: A diplomamunka során az első világháború Magyarországra gyakorolt hatását elemezem, különös tekintettel a politikai, társadalmi és gazdasági következményekre, valamint a nemzeti identitás formálódására. A munka módszertana történelmi forráselemzésen alapszik, mely során többnyire szekunder (szakirodalom) forrásokkal dolgozok. Emellett átfogó, összehasonlító tankönyvelemzést végzek, vizsgálva, hogyan jelenik meg az első világháború a magyar, román, szlovák, szerb és szlovén történelemkönyvekben, és milyen narratívákat alkalmaznak a nemzeti identitás és a történelmi emlékezet alakításában.

Földrajzi határok: A munka földrajzi fókuszában a történelmi Magyar Királyság területe áll, amely az Osztrák–Magyar Monarchia részeként vett részt az első világháborúban. Emellett tárgyalja a szomszédos országok (Románia, Szlovákia, Szerbia, Szlovénia) területén ma működő történelemoktatási rendszerekben megjelenő narratívákat is, amennyiben azok a történelmi Magyarország első világháborús szerepének értelmezését befolyásolják.

Kronológiai határok: 1867 – 1920.

Az adott forrás és szakirodalom elemzése: A kutatás során kiemelten támaszkodom Gondos Gergő "Az első világháború és előzményei, 1870-1918." című művére, Lucian Boia "Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténész szemével." című könyvére, valamint Iványi Emma "Magyar Miniszterelnöki Jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914-1918." és Woodrow Wilson "The Papers of Woodrow Wilson" című forrásköteteire.

1. FEJEZET

HISTORIOGRÁFIA ÉS A TÖRTÉNELEM TANKÖNYVEK VIZSGÁLATA

1.1 Bemutató és elemzés

A diplomamunka, az első világháború alatti Magyarország történetét vizsgálja az 1914 és 1918 közötti időszakban. Az első fejezet fontos célja, hogy bemutassa azokat a forrásokat és szakirodalmakat, amelyek segítségemre voltak a kutatás során. A következőkben elemzésre kerülnek a munka szempontjából legjelentősebb források.

A magyar történetírás jelentős figyelmet szentelt az első világháború korszakának, különös tekintettel a magyar társadalomra, gazdaságra és politikára való hatására. Historiográfiai áttekintés során foglalkozom azokkal a cikkekkel, folyóiratokkal, amelyek a különböző forrásokat használják fel, emellett elemzem a felhasznált források sokféleségét és a szerzők módszertani megközelítéseit is, annak érdekében, hogy megmutassa, miként formálódott a tudásunk Magyarország első világháborús szerepéről és tapasztalatairól a mai napra.

A kutatás egyik jelentős szakirodalma *Gondos Gergő: az első világháború és előzményei, 1870-1918. c. könyv*. A mű, a korszakot átfogóan tárgyalja, elsősorban másodlagos forrásokra építve. A szerző széleskörűen dolgozza fel a korábbi történészek munkáit és diplomáciai dokumentumok publikált gyűjteményeit. Módszertanát a politikai történeti megközelítés határozza meg, de emellett vizsgálja a társadalmi és gazdasági tényezőket is, ezáltal bemutatva Magyarország helyzetét a háború előtti és utáni években.

A román hadsereg támadásának megértéséhez jelentősen hozzájárult *Lucian Boia. Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténész szemével*. c. könyve, és Magyarország területeinek védelmének vizsgálatához is jelentős forrásnak bizonyult a mű. Munkája elsősorban elsődleges forrásokra támaszkodik, mint katonai parancsok, hadinaplók és szemtanúk visszaemlékezései. Katonai

történeti módszertant alkalmazva, a szerző részletesen elemzi a Monarchia összeomlása utáni kaotikus helyzetet, a román támadás sikerének okait és a magyar védelem szerveződését, beleértve a politikai döntések és a társadalmi mobilizáció szerepét is. Az egyik legnagyobb jelentősége az, ahogyan bemutatta a katonai konfliktusok eseményeit, bár, ahogyan több forrásban is említik, a nemzeti szempont hangsúlyozása árnyalhatja a román fél bemutatását.

Jelentős forrásnak tudhatom *IVÁNYI EMMA. MAGYAR MINISZTERELNÖKI JEGYZŐKÖNYVEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KORÁBÓL 1914-1948. c. könyvet*, melyben megtalálhatók a Magyar Országos Levéltár Kiadványai. A könyvben fel van jegyezve minden fontos esemény mely 1914. júl. 9 – 1918. okt. 20.- ig. tartott. A hiányossága viszont az, hogy a keletkezése miatt nem minden anyagot tartalmaz, viszont nagy segítséget nyújt azokkal forrásokkal is, ami benne van.

Számomra kissé nehézkes forrásnak bizonyult a *Woodrow Wilson. The Papers of Woodrow Wilson* c. könyv, mely az USA 28-ik elnökének iratainak gyűjteményét tartalmazza. Felvázolja Wilson 14. pontját is, mely az első világháborút lezáró javaslatokat dolgozta ki. A könyv azért jelentett nehézséget, mivel csak angol nyelven találtam meg, ezért egy pár napot rá kellett szánnom az alapos átvizsgálására és fordítására. Viszont megérte, mivel gyarapítottam tudásomat általa.

A fent említettek csupán egy részét mutatják be annak a széleskörű irodalomnak, amelyet diplomamunkám elkészítése során elemezhettem és segítségemre voltak. Sok interneten elérhető cikket, monográfiát és levéltári anyagokat is felhasználtam, mely szintén nagy segítségemre voltak kutatásom során.

1.2 Történelmi tankönyvek vizsgálata

Romániai tankönyvek

A téma feltüntetése a román tankönyvekben a 7-ik osztálytól a 12-ik osztályig jelenik meg. A 7. osztályos tankönyv a második fejezetben két oldalon tekinti át a háború menetét a szarajevói merénylettől a fegyverszünetig,

kiemelve a főbb eseményeket és frontokat.¹ A könyv tíz fejezete közül egy foglalkozik az első világháborúval, amely 12 oldalt tesz ki a teljes, 120 oldalas terjedelemből. Bár a történelmi események bemutatásában erőteljesen érvényesül az európai nézőpont, az említett részarány – figyelembe véve a többi témát is – összességében kiegyensúlyozottnak tekinthető. Az első világháborút tárgyaló fejezet négy leckét tartalmaz: 1. A gyarmati imperializmus, 2. Európa katonai és politikai szövetségi rendszerei, 3. A háború eseményei, 4. A világ újrendezése a konfliktus után. Ezeket kiegészítik esettanulmányok, egy összefoglaló óra, valamint egy felmérő feladatsor. A teljes fejezet 12 oldal terjedelmű, ebből öt oldal maga az alapszöveg. Négy oldalon keresztül esettanulmányok jelennek meg, a háborús mindennapokat egy külön oldal mutatja be, egy másik az értékelést szolgáló felmérő lapot tartalmazza, míg egy oldalt térképek és vizuális elemek – például illusztrációk – töltenek ki.

A leírás jelentős része hadtörténeti. A tankönyv nem említi a Monarchia nem magyar népeinek vagy maguknak a magyaroknak a szerepét a hadseregben. A Monarchiát kétszer említi negatív kontextusban, a háború okait a nagyhatalmak tevékenységére vezetve vissza, de a felelősséget elsősorban a központi hatalmakra hárítva, ami egy elavult nézet. A tankönyv utal az "elnyomott népek" nemzeti mozgalmára a Monarchiában, ami a szerzők feltételezése szerint a magyar elitet vádolja a kisebbségek, különösen az erdélyi románok elnyomásával. A békeszerződéseket tárgyaló rész tárgyilagosan mutatja be a hatalmi érdekeket és a békéket. A tankönyv ellentmondásosan állítja, hogy a Monarchia felbomlásával etnikai alapon jöttek létre államok, miközben egy esettanulmány kiemeli, hogy az új államokban is maradtak nemzeti kisebbségek, ami feszültséget okozott a régióban. A diák számára zavaró lehet az a látszat, hogy az etnikai határok homogenitást teremtettek, miközben a valóságban a kisebbségek és anyaországaik nacionalizmusa okozta a konfliktusokat.

¹ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 47-73 o.

A 7. osztályos tanulók számára készült történelemtankönyvben az adott korszakhoz kapcsolódóan összesen három térképet találunk. Az első valójában három különböző térkép összevetését tartalmazza, amelyek a Balkán-félsziget államhatárainak változásait mutatják be az első világháború előtti húsz év során. Az összehasonlítás alapjául a 20. század eleji politikai viszonyok, Bosznia–Hercegovina 1908-as teljes integrálása az Osztrák–Magyar Monarchiába, valamint Bulgária függetlenségének ugyanabban az évben történt elnyerése, illetve a Balkán-háborúk utáni területi átrendeződések szolgálnak. Az Osztrák–Magyar Monarchia mindhárom térképen pontosan szerepel.

Egy másik ábrán – amely a politikai és katonai szövetségi rendszereket, illetve a semleges országokat különböző színekkel jelöli – szintén feltűnik a Monarchia. Továbbá a *Jelenkor* című fejezet elején található Európa-térkép a két világháború közötti földrajzi és politikai viszonyokat ábrázolja. Ugyanakkor megállapítható, hogy a tankönyv nem tartalmaz olyan térképet, amely külön ábrázolná az első világháborút lezáró békeszerződések következtében bekövetkezett határmódosításokat.²

A 8. osztályos tankönyv kizárólag Románia első világháborús szerepvállalását ismerteti. Már a kötet címe – *A románok történelme* – is egyértelműen utal arra, hogy a nemzeti múltat a szerzők kifejezetten etnikai szempontból közelítik meg. A 172 oldalas mű tizenkét fejezetet tartalmaz, ezek közül elemzésünk fókuszában a kilencedik fejezet áll, amely *A modern román állam megalakulása* címet viseli. E fejezet világháborúval foglalkozó része egy leckét ölel fel, bár tágabb értelmezés esetén akár két leckét is ide sorolhatunk. A tankönyv minden témája kétoldalas felépítést követ, egységes szerkezetben. Az egyik oldalon található a főszöveg, amelyet margón elhelyezett kulcsszavak, időrendek, rövid életrajzok, illetve fontosabb események kísérnek. A másik oldalon *Tanulmányozd és válaszolj* címszó alatt forrásrészletek, illusztrációk, térképek és esettanulmányok kapnak helyet, amelyekhez kapcsolódóan

² Constantiniu, Florin, Cojescu, Norocica-Maria és Mamina, Alexandru (2000): Történelem. Tankönyv a VII. osztály számára. Fordította: Palkó Attila. Corint, Bukarest.

változatos feladatokat találunk. A világháborút a tankönyv mindössze egy leckében tárgyalja, *Háború a nemzeti egység megteremtéséért* címmel. Már ez a cím is világossá teszi, hogy nem a globális konfliktus kerül a középpontba, hanem a szerzők a háborús eseményeket a román nemzeti egység elérésének narratívájába ágyazva értelmezik.

A rövid téma fele a hadba lépést megelőző külpolitikával foglalkozik, a tényleges háborús történések és az 1918-as események csupán egy-egy bekezdést tesznek ki. A könyv nem említi az osztrák–magyar hadseregben szolgáló román vagy más nemzetiségű katonákat. A békerendszerrel sem foglalkozik, hanem Nagy-Románia létrejöttét a "nemzeti egységért vívott háború" végkifejleteként ünnepli, csupán megemlítve a Saint-Germain, Neuilly és Trianon békeszerződések elismerését.

A 8. osztályos történelemtankönyvben található *Az egységes román nemzetállam* című térkép különféle színezéssel jelöli azokat a területeket, amelyek 1918-ban Románia részévé váltak. Ugyanakkor a térkép nem jeleníti meg a szomszédos országokat, így a tágabb geopolitikai környezet vizuálisan nem érzékelhető.³

A 10. osztályos tankönyv kétoldalas terjedelemben foglalkozik a világháborúval, a leíró rész mindössze egy oldal, amely a legfontosabb eseményeket említi. A tankönyv 18 fejezetéből kettő is *A 20. század nagy konfliktusai* címet viseli. Az első ezek közül az első világháború eseményeivel, valamint a két világháború közötti időszak nemzetközi politikai viszonyaival foglalkozik. A 152 oldalas kiadványban e témákhoz rendelt terjedelem az arányosság szempontjából megfelelőnek tekinthető, figyelembe véve a teljes tananyagot. A *Világ a 19. és 20. század fordulóján* című fejezet egyik leckéje *Európa sokfélesége* címen szerepel. Ebben a részben a szerzők áttekintik a kontinens vezető hatalmait, az eltérő államformákat, az ideológiai irányzatok gazdag palettáját, valamint a polgári gazdaságfejlődés jellemzőit és

³ Oane, Sorin és Ochescu, Maria (2011): A románok történelme. Tankönyv a VIII. osztály számára. Fordította: Nagy Andrea, Nagy Gabriella és dr. Váradí Éva-Andrea. Didactică și Pedagogică, Bukarest.

ellentmondásait. Ebben a kontextusban említést nyer az Osztrák–Magyar Monarchia is.

A következő téma kizárólag Románia háborús szereplését taglalja, bemutatva a szerződéseket, a hadba lépést, sikereket és kudarokat, a különbékét, valamint Nagy-Románia létrejöttét. A tankönyv nem tér ki a Monarchia nem magyar népeinek és a magyaroknak a háborús szerepére. A két világháború közötti nemzetközi kapcsolatokat szintén két oldalon ismertetik, melynek fele a békeszerződésekkel foglalkozik. A "14 pontot" és a résztvevők eltérő nézőpontjait röviden említik, részletezve a versailles-i békeszerződés pontjait. A béke értékelése elmarad, de a háborús halálos áldozatok számának becslése már a bevezető mondatban hibás.

Két eltérő oldalon két térkép kapott helyet: az egyik az 1918-as politikai helyzetet mutatja be, még a Monarchia felbomlása előtt, de már a breszt-litovszki békeszerződés megkötése után. A másik térkép *A békeszerződések utáni új államhatárok, 1923* címet viseli. Mindkét ábrázolás ugyanazt a megközelítést alkalmazza: az Osztrák–Magyar Monarchia egykori területe egységes színnel van jelölve, azonban a második térképen már megjelennek az utódállamok és az új határok is. Ebben a verzióban Jugoszlávia is pontosan és helyesen szerepel.⁴

A 11. osztályos tankönyv két oldalon tárgyalja az első világháborút, főként az előzményeket részletezve (francia-porosz háború, marokkói válságok, orosz-japán háború, balkáni háborúk, szarajevói merénylet), majd szövetségeket, résztvevőket, áldozatokat és következményeket összegezve. A 11. évfolyamos tananyag kizárólag a 20. század eseményeit dolgozza fel. A tananyag 42 leckéből áll, melyeket 15, kizárólag Románia történelmére koncentráltó esettanulmány, valamint fejezetenként elhelyezett felmérő feladatok egészítenek ki. Szinte minden lecke és esettanulmány kétoldalas, néhány ritka kivételtől eltekintve. Az anyag egységes szerkezet mentén épül fel, az alábbi tematikus

⁴Giurescu, Dinu C. (koord.), Budici, Anișoara, Stănescu, Mircea és Țigău, Dragoș (2005): Történelem. Tankönyv a X. osztály számára. Fordította: Bartha Zoltán és Józsa István. Editura Sigma, Bukarest.

blokkok szerint: kapcsolatok és összefüggések, meghatározó jellemzők és történelmi jelenségek, ezek jelentősége, hosszabb távú hatásaik, valamint fogalommagyarázat, történeti források, kiemelkedő személyiségek és gyakorlati feladatok. Esetenként ezeket kiegészítik időrendi áttekintések, szerepjátékok, alkalmazásalapú feladatok, csoportos munkára ösztönző gyakorlatok, illetve multimédiás javaslatok is.⁵

A háború anyagi veszteségeinek becslése pontatlan. A békeszerződéseket bemutató téma Woodrow Wilson az amerikai egyesült államok elnökének 14 pontja és a győztes hatalmak elképzelései közötti különbségeket, valamint a versailles-i békét részletezi, a többi békeszerződést röviden említve. A görög-török és szovjet-lengyel háborút, a mandátumterületeket, Fiume, India és Kína helyzetét, valamint a jóvátételt is érinti. A korábbi tankönyvekhez hasonlóan itt sem említik a Monarchia nem magyar katonáit, és a magyarokkal kapcsolatban sincs információ. A tankönyv utal a Monarchiára mint "népek börtönére", amely a nemzeti mozgalmak hatására bomlott fel, de elismeri a versailles-i békerendszer hiányosságait és jövőbeli konfliktusokat előrevetítő jellegét.

A 11. osztályos diákok számára készült tankönyvben csupán néhány térkép szerepel, ezek ráadásul kis méretűek és vizuálisan gyenge minőségűek. Az egyetlen térkép, amely kapcsolódik a jelen elemzés témájához, a könyv első fejezetének nyitóoldalán található, és az 1914-es Európát mutatja be. Ezen az ábrán az Osztrák–Magyar Monarchia földrajzi elhelyezkedése pontosan jelenik meg.⁶

A 12. osztályos tankönyv mellőzi a háborús események tárgyalását. Ehelyett Románia szövetségi kapcsolatait és hadba lépését hangsúlyozza, valamint többször is kiemeli a "nagy egyesülést". A békeszerződésekkel

⁵ Adăscăliței, Felicia, Bratu, Alina, Liga, Adrian, Lazăr, Liviu és Lupu, Viorel (2009): Történelem. Tankönyv a XI. osztály számára. Fordította: László László. Corvin, Déva.

⁶ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 47-73 o.

kapcsolatban csupán annyit említ, hogy mivel Románia a győztes oldalon vett részt a párizsi konferencián, a nagyhatalmak elismerték a "nagy egyesülést".

A 12. osztályosoknak készült tankönyv sem tartalmaz sok térképet, összesen mindössze három szerepel benne. Az egyetlen, a jelenkort ábrázoló térkép Európát mutatja be a két világháború közötti időszakban. Ez a térkép kisméretű, és román nyelvű feliratokkal van ellátva.⁷

Szerbiai tankönyvek

A szerb oktatási rendszer az alapfokú oktatást nyolc, míg a középfokút három (szakmunkásképzők) vagy négy évben határozza meg.

Az általános iskolákban a történelem tantárgyat az ötödik osztálytól kezdve négy éven keresztül oktatják, heti két órában, ami évi 72 órát jelent. Kivételt képez a nyolcadik osztály, mivel a középiskolai felvételik miatt a tanév rövidebb, így az éves óraszám itt 68 órára csökken. Ez az óraszám egységes az ország egész területén, tehát nincs különbség a szerb és a magyar (vagy más) nyelvű osztályok között. Az általános iskolákban az első világháború előzményei, maga a háború és annak következményei a nyolcadik osztályban kerülnek feldolgozásra.⁸

A Simić és Petrović-féle tankönyv röviden említi a szövetségi rendszereket, majd kijelenti, hogy Ausztria–Magyarország és Németország 1914-re készen állt a háborúra Szerbia ellen. Ezzel szemben a Đurić–Pavlović és a Dujković általános iskolai tankönyvek, valamint a Đurić–Pavlović gimnáziumi tankönyv részletesen tárgyalják a háború kitörésének okait. A Đurić–Pavlović szerzőpáros szerint a későn iparosodó Németország gyarmati törekvései és növekvő ereje veszélyeztette Nagy-Britanniát és Franciaországot. Kiemelik a szerb–osztrák–magyar ellentétet, visszavezetve azokat az 1903-as államcsínyig, és Szerbia Oroszországhoz, valamint kisebb mértékben a nyugati hatalmakhoz való közeledését az osztrák–magyar nyomás ellensúlyozására. Ezt

⁷ Barnea, Alexandru (szakirányító), Manea, Vasile Aurel, Palade, Eugen és Teodorescu, Bogdan (2012): Történelem. Tankönyv a XII. osztály számára. Fordította: László László, Orbán Zsolt. Corint, Bukarest.

⁸ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 74-96 o.

követte az 1906–1911-es vámháború, majd a szerzők hangsúlyozzák az 1908-as annexiók válság és a balkáni háborúk alatti osztrák–magyar háborús fenyegetéseket.⁹

Mira Radojević hasonlóan vélekedik, hangsúlyozva, hogy az antant a gyarmati befolyását védte, míg a központi hatalmak a világ újrafelosztására törekedtek Németország vezetésével és a Berlin–Bagdad vasútvonallal. Ausztria–Magyarország számára a Balkán, különösen a megerősödött Szerbia jelentette a fő problémát, presztízsét a sikertelen vámháború és Szerbia területi növekedése is gyengítette, ezért a Monarchia a leszámolásra várt.¹⁰

A magyar nyelvű tankönyv a német imperializmus antant-ellenességét említi. A szerb tankönyvek, bár érintik a nagyhatalmi rivalizálást, a háború kitöréséért alapvetően a központi hatalmakat tartják felelősnek.¹¹

A sarajevói merényletet röviden ismertetik, Gavrilo Principet megemlítve. Radojević kettős megítélését is bemutatja. Az általános iskolai tankönyvek a merénylet után a háború kronológiájára térnek át, míg a középiskolaiak a merénylet és a háború közötti időszak szerbellenes atrocitásait is említik. Egybehangzóan kiemelik, hogy bár Szerbia közvetlen felelőssége nem bizonyítható, Ausztria–Magyarország a katonai győzelemre és Szerbia megalázására törekedett. A Đurić–Pavlović szerzőpáros megemlíti, hogy a Monarchia egyes körei elleneztek a háborút, de Németország támogatása döntő volt.

A gimnáziumi tankönyvek ismertetik az osztrák–magyar ultimátum pontjait és a szerb kormány békülékeny válaszát, amely a nyomozás Monarchia általi szerbiai végzését elutasította. Ezt a szerb elutasítást tartják a casus bellinek.

⁹ Simić, Predrag és Petrović, Ivana (2011): Istorija 8 – Radni udbenik za osmi razred osnovne škole sa tematskim istorijskim atlasom (Történelem 8 – Tankönyv és tematikus térképtár az általános iskolák nyolcadik osztálya számára). Logos, Beograd.

¹⁰ Radojević, Mira (2014): Istorija – Udžbenik za treći razred prirodno-matematičkog smera, četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera i opšteg tipa i četvrti razred srednje stručne škole za obrazovne profile pravni tehničar i birotehničar (Történelem a természettudomány és matematika tagozatos gimnáziumok III. osztálya, és az általános, társadalomtudományi és nyelvi gimnáziumok IV. osztálya, valamint a jogtechnikusok és az irodai asszisztensek részére). Klett, Beograd.

¹¹ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 74-96 o.

Az általános iskolai tankönyvek képi anyaga szegényes, míg a gimnáziumiak korabeli fotókat is közölnek. Mindegyik tankönyv tartalmazza a szembenálló feleket és a hadszíntereket bemutató térképeket, de Ausztria–Magyarország térképein egyik sem jelöli a két tagállam közötti belső határt.

A tankönyvek kronologikusan tárgyalják az európai hadszíntereket, a szövetségi rendszereket és a semleges országok hadba lépését. Külön fejezetek foglalkoznak a hátországok életével és a cári Oroszország bukásával, a forradalmakkal, Lenin szerepével és a kommunista hatalomátvétellel. A szerb tankönyvek érintik a magyarországi Tanácsköztársaságot is. A képi anyag az általános és középiskolai tankönyvekben eltérő hangsúlyt kap.

A szerb történeti rész az 1914. július 23-i osztrák–magyar ultimátum elemzésével kezdődik. A tankönyvek eltérően részletezik a sarajevói merénylet előzményeit. A Dujković-féle tankönyv szerint a Monarchia a merényletet ürügyként használta fel a hadüzenethez, annak ellenére, hogy Szerbia békülékeny választ adott. A Đurić–Pavlović tankönyvek Ausztria–Magyarországot a gyenge láncszemként említik, amely balkáni terjeszkedésre törekedett. Radojević a szerb kormány dilemmáit és az orosz cár támogatását emeli ki. A magyar tankönyv a szerb harci eseményekre fókuszál (ceri és kolubarai csata, Belgrád eleste).¹²

A gimnáziumi tankönyvek a szerb hadsereg tisztjeit mutatják be és megemlítik az osztrák–magyar csapatok által Mácsván elkövetett vérengzést, amit háborús bűncselekményként értékelnek. Négy tankönyv pozitívan emlékezik meg August von Mackensen tábornokról, aki elismerte a szerb katonák hősiességét. A szerb hadsereg védekezését hősiességnek tartják, hangsúlyozva a szerb áldozatok számát és a Monarchia túlerejét. Radojević részletezi a szerb hadsereg első évi veszteségeit és a tífuszjárvány áldozatait.¹³

¹² Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Pereg Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 74-96 o.

¹³ Radojević, Mira (2014): Istorija – Udžbenik za treći razred prirodno-matematičkog smera, četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera i opšteg tipa i četvrti razred srednje stručne škole za obrazovne profile pravni tehničar i birotehničar (Történelem a természettudomány és matematika tagozatos

Az albániai visszavonulást (albán golgota) a szerb áldozatok nagy számával és a szerb hadsereg kitartásával írják le. Külön fejezet szól a megszállt Szerbiáról, bemutatva az osztrák–magyar és bolgár megszállási övezeteket. Radojević kiemeli a magyar politikai elit területi igényeit és a Monarchia Szerbia megsemmisítésére irányuló szándékát, valamint a magyarországi internálótáborokat. A magyar tankönyv a megszállást a szerb nemzeti öntudat megtörésére irányuló kegyetlen politikaként írja le, sokkoló képekkel illusztrálva. A bolgár megszállási zónát súlyosabbnak ítélik meg. A toplicei felkelés és annak leverése is részletesen szerepel. A háború végével kapcsolatos események a közismert történelmi tényekre összpontosítanak. A magyar tankönyv a szerb háborús veszteségeket hangsúlyozza. A tankönyvek képi anyaga eltérő, de a gimnáziumi tankönyvek gyakran ábrázolják a háború borzalmait.¹⁴

Szlovákiai tankönyvek

Az első világháború – ha kizárólag az 1914 és 1918 közötti eseményekre szűkítjük – sem korábban, sem jelenleg nem kap kiemelt szerepet a történelem tantervekben. Ez a megközelítés kizárja például a forradalmi Oroszország és a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának tárgyalását, noha több szlovák tankönyv ezeket is a háború részeként kezeli, jelentősen bővítve annak terjedelmét.

Az 1989 utáni tankönyvekben a világháborúval foglalkozó tartalom jellemzően a könyvek 5–10%-át teszi ki. Egyedül a *Szlovákia az új évszázadban* című, 1998-as kötet tér el ettől: itt a háború mintegy 17%-ot kapott, nemzeti és nemzetközi összefüggésbe ágyazva. Ez valószínűleg az 1990-es évek nacionalista irányvonalára adott válasz volt.¹⁵

gimnáziumok III. osztálya, és az általános, társadalomtudományi és nyelvi gimnáziumok IV. osztálya, valamint a jogtechnikusok és az irodai asszisztensek részére.) Klett, Beograd.

¹⁴ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 74-96 o.

¹⁵ Kodajová, Daniela és Tonková, Mária (2006): *Dejepis – svetové dejiny*. 3. gimnazisták számára. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.

1989 előtt a tankönyvek az orosz forradalomra és a lenini korszakra helyeztek aránytalanul nagy hangsúlyt, míg a háború háttérbe szorult. A rendszerváltás után ez megfordult, de a 2000-es évektől újra megjelentek olyan kiadványok, amelyekben erősödő oroszbarát szemlélet mutatható ki.

Ha az első világháború részének tekintjük a háborút követő határváltozásokat is – amit a szlovák tankönyvek nem minden esetben tesznek meg, mivel gyakran már a csehszlovák államalapítás részeként kezelik –, akkor megállapítható, hogy a legtöbb szlovák történelemtankönyv nem jeleníti meg térképen az 1914 előtti és az 1920 utáni államhatárokat. Ha mégis tartalmaznak térképet, az gyakran pontatlan vagy nehezen értelmezhető.

A korábbi tankönyvek – például Jaroslav Charvát *Világtörténelme* – teljesen mellőzik a térképes ábrázolást. Az újabb kiadványok közül csak kevés mutatja világosan Közép-Európa háború előtti és utáni politikai térképét. A Kováč-féle 1998-as könyv például kizárólag a háború utáni határokat tartalmazza. Hasonlóan problémás a régi, 1962-es történelmi atlasz is, amely csupán egyetlen, zsúfolt térképen próbálja szemléltetni a háború előtti és utáni viszonyokat. Ezzel szemben a következő oldalakon részletesebb térképek jelennek meg a harcterekről és a szovjet-oroszországi eseményekről.¹⁶

A magyarok a szlovák történelemtanulásban gyakran negatív szerepben tűnnek fel, a korábbi "magyar sovinizták" megfogalmazások után is. A szlovák tankönyvek egyik visszatérő témája a "magyar felsőbbség" általi "szlovák nemzetébresztők" üldözése és a "nemzeti elnyomás" alóli "felszabadulás" narratívája. Ez a leegyszerűsítő szemléletmód "nemzeti logikai sort" hoz létre, és ezek a toposzok évtizedek óta szinte változatlanul jelen vannak a tankönyvekben, még a liberálisabb történészek munkáiban is. A "nemzeti elnyomás alóli felszabadulás" kifejezés a negatív kontextusban (terror, üldözés) burkoltan a magyarokat állítja be elnyomóként. A magyar politikai elit megítélése a 19. századi sérelempolitikát folytatja, ami a magyar állam

¹⁶ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 96-114 o.

szlovákokkal szembeni elnyomó politikájának folyamatosságát hangsúlyozza és igazolja az első világháború végeredményét. A magyarfóbia régóta része a szlovák történetírásnak, és a tankönyvekben megjelenő magyarellenes szövegek és képek a negatív ellenségkép kialakítására és továbbörökítésére alkalmasak.¹⁷

Szlovéniai tankönyvek

A tankönyvek eltérően mutatják be az első világháborút. A régebbi tankönyv sokat foglalkozik a csatákkal (40-45%). Az újabbak kevésbé (40% alatt), inkább a politikával és a diplomáciával. Néhány tankönyv a katonák életét és szenvedéseit hangsúlyozza (30% és 25% a csaták leírása). A legújabb tankönyvben a legkevesebb szó esik a katonai dolgokról (20%). Tehát a tankönyvek ma már kevésbé a csatákra, inkább a politika, a diplomácia és az emberek szemszögére koncentrálnak a háborúval kapcsolatban.

A szlovén tankönyvek nem említik a Monarchia hadseregén belüli nemzetiségi ellentéteket. A szlovén katonák a dualista állam seregében szolgáltak, a front ellentétes oldalain nem harcoltak. A tankönyvek elismerik a Monarchia soknemzetiségűségét és a háború eleji általános mozgósítást, de a szlovén katonák császári érdekek iránti közömbösségét és a hadseregen belüli lázadásokat nem kötik etnikai okokhoz.

A szlovén tankönyvekben a magyarok nem önálló nemzetként jelennek meg az első világháborúval kapcsolatban. A szerzők szinte mindig az "osztrák–magyar" összetett jelzõt használják, mintha a két nép és állam teljesen egységes lenne.

Van egy említés a munkafüzetben egy szlovén Péterről, aki a "magyar iga alól" szabadult fel, de ezen kívül csak két tankönyv említi a magyarokat külön, és az is az 1917-es Májusi Deklaráció kapcsán történik. Az egyik tankönyv úgy fogalmaz, hogy ez a deklaráció vetett véget az osztrák és magyar dominanciának a Monarchián belül. A másik pedig azt emeli ki, hogy I. Károly császár (aki

¹⁷ Kováč, Dušan és mtsai (1998): Szlovákia az új évszázadban. 9. osztályosok számára. Orbis Pictus Istropolitana,

magyar királyként IV. Károly volt) azért nem fogadta el a deklarációt, mert nem akarta kockára tenni a jó viszonyt Magyarországgal.¹⁸

A tankönyvekben általában nem találkozhatunk magyar tulajdonnevekkel vagy szavak szlovén átírásával. Kivétel ez alól a kétnyelvű tankönyv, amely kifejezetten a magyarok történelmét dolgozza fel. Ennek a tankönyvnek a szerzője egy Szlovéniában élő magyar tanár, aki mindkét nyelvet anyanyelvi szinten beszéli, és a magyar neveket pontosan használja. A tankönyv egyik pozitívuma a végén található rövid névjegyzék, amely a legfontosabb földrajzi neveket tartalmazza magyarul, szlovénul, szlovákul és románul is.¹⁹

A szlovén történelemtankönyvek többsége (Gabrič és Reže tankönyvei) a Párizs környéki békeszerződéseket ("Büntető béke" címmel is illetik egy könyvben) úgy mutatja be, mint amelyek igazságtalanul szigorú feltételeket kényszerítettek a vesztes államokra, és ezzel megágyaztak a második világháborúnak.

Van, ahol a világháborúról szóló fejezet végén tárgyalják a békéket, máshol pedig a két világháború közötti időszakot bevezető leckében. Abban azonban egyetértenek, hogy a vesztes országokra erőltetett kemény feltételek magukban hordozták egy újabb konfliktus lehetőségét.

A "Századunk" című tankönyv a "Élet a két háború között" fejezetben részletesen foglalkozik a békével, különösen a németekkel kötött versailles-i békeszerződéssel. A könyv objektíven értékeli a helyzetet, és a versailles-i béke feltételeit az egyik fő okként nevezi meg, ami a második világháborúhoz vezetett. A *Századunk* című tankönyv az első világháborút nemzeti és nemzetközi összefüggésekben mutatja be. A háborúval foglalkozó rész 21 oldalt tesz ki a 230-ból, vagyis körülbelül 9%-ot. A munkafüzet 56 oldalából hét foglalkozik az első világháborúval, ami körülbelül 12,5%. A feladatok főként az európai és világtörténelemre koncentrálnak, kevésbé a szlovén eseményekre. Az

¹⁸ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatókutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 96-114 o.

¹⁹ Rode, Marjan és Galonja, Tadeja (2013): *Koraki v času (Lépések az időben)* – történelem munkafüzet az általános iskola 9. osztálya számára. DZS, Ljubljana.

A múlt kutatása című általános iskolai tankönyv tárgyalja a legrészletesebben a háborút: 155 oldalából 16-ot szentel neki, így a téma aránya kicsivel meghaladja a 10%-ot. Ha a teljes négyéves tananyagot nézzük, az első világháború mindössze körülbelül 3%-ot tesz ki.

A tananyagcsökkentett *Lépések az időben* változatban 12 oldal szól a témáról, ami 10%-nak felel meg. A háborút részben kötelező, részben választható fejezetként dolgozzák fel, szlovén vonatkozásokkal kiegészítve. A versailles-i békét helyezi a középpontba, de a tankönyv megemlíti Magyarország, Bulgária és Törökország területi veszteségeit is. A munkafüzetben egy feladaton belül öt kérdés is a versailles-i békével kapcsolatos, és egy térkép is szemlélteti Németország területi változásait a háború előtt és után.²⁰

A Razpotnik–Snoj szerzők könyve Trianonról és a Magyarországi Tanácsköztársaságról is ír. Ebben a kontextusban említik meg, hogy szerb, horvát és szlovén csapatok segítettek leverni a Tanácsköztársaságot, és ennek következtében a Muravidék először a szlovénekhez került. A szerzők ezt a XX. századi szlovén történelem egyik nagyon fontos eseményének tartják.

A szakközépiskolai tankönyv nem a versailles-i, hanem a saint-germaini békével foglalkozik részletesebben. Bemutatja, hogy az ezt megelőző béketárgyalásokon Ausztria a Monarchia egyik utódállamaként vett részt, míg az újonnan alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság a győztesek oldalán képviseltette magát. A többi békeszerződésről nem esik szó ebben a könyvben, de elolvasható forrásként Woodrow Wilson amerikai elnök híres 14 pontja.²¹

A szlovén történelemtankönyvek térképein a Magyar Királyság általában nem önálló entitásként, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia részeként jelenik meg, illetve a háború utáni időszakban az új európai államok egyikeként. Ettől eltér a magyar nyelvű tanulók számára készült kiegészítő kötet, amely külön

²⁰ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József. 96-114 o.

²¹ Razpotnik, Jelka és Snoj, Damjan (2013): Raziskujem preteklost (A múlt kutatása) – történelemkönyv az általános iskola 9. osztálya számára. Rokus Klett, Ljubljana.

térképen ábrázolja Magyarország 1914-es határait, kiemelve a trianoni döntés után elcsatolt területeket. A térkép vizuálisan jól elkülöníti Magyarországot a környező országoktól.

A *Századunk* és a *Lépések az időben* című tankönyvek, valamint az utóbbihoz készült munkafüzet egyaránt két-két térképet tartalmaznak. Ezek bemutatják a párizsi békék utáni új politikai rendet, az 1914-es Európát, a frontvonalakat és a német területi veszteségeket.²²

A *múlt kutatása* című tankönyv három térképpel vezeti be a 20. század politikatörténetét: az első világháború kezdetét, a két világháború közötti Európát, valamint az isonzói frontot mutatja be. A szakközépiskolai kötet négy térképe közül az egyik újszerűen a Monarchia 1918-as határait pirossal jelöli, így szemléletesebbé téve a területi változásokat. Ezt a módszert alkalmazza a Gabrič–Režek-féle könyv is, ahol a versailles-i békerendszer térképén az egykori Monarchia körvonalaira vetítik az új államokat. A további térképek a világpolitikai helyzetet 1914 előtt, a háború alatti Európát és az olasz front eseményeit mutatják be.^{23 24}

1.3 A tankönyvek összehasonlítása

A romániai tankönyvek általában rövidebben tárgyalják az első világháborút, főként hadtörténeti szempontból, és nem részletezik a Monarchia nem magyar népeinek vagy a magyaroknak a szerepét. A Monarchiát többnyire negatív kontextusban említik, a háború okait a nagyhatalmakra vezetve vissza, de a központi hatalmakat okolva. A nemzeti mozgalmakra utalnak a Monarchiában, a magyar elitet vádolva az elnyomással. A békeszerződéseket tárgyilagosan mutatják be, de ellentmondásosan állítják az etnikai alapú államalakulást a valós kisebbségi problémák mellett. A Románia háborús szerepét taglaló tankönyvek a hadba lépést megelőző külpolitikára fókuszálnak,

²² Karlovšek, Metka és Robnik, Vesna (2012): *Zgodovina za srednje strokovno in poklicno izobraževanje* (Történelem szakközépiskolások és szakiskolások számára). DZS, Ljubljana.

²³ Razpotnik, Jelka és Snoj, Damjan (2013): *Raziskujem preteklost* (A múlt kutatása) – történelemkönyv az általános iskola 9. osztálya számára. Rokus Klett, Ljubljana.

²⁴ Gabrič, Aleš és Režek, Mateja (2011): *Zgodovina 4, učbenik za četrti letnik gimnazije* (Történelem negyedikes gimnazisták számára). DZS, Ljubljana.

a háborús eseményeket és a békerendszert kevésbé részletezve, Nagy-Románia létrejöttét ünnepelve.

A szerbiai tankönyvek részletesen elemzik a háború kitörésének okait, a szerb–osztrák–magyar ellentéteket hangsúlyozva, és a központi hatalmakat tartják fő felelősnek. A sarajevói merényletet röviden ismertetik, bemutatva Gavrilo Principet és annak eltérő megítélését. Kiemelik, hogy Szerbia közvetlen felelőssége nem bizonyítható, de a Monarchia a katonai győzelemre törekedett. Az osztrák–magyar ultimátumot és a szerb kormány választását részletesen tárgyalják, az elutasítást *casus belli*nek tekintve. A tankönyvek kronologikusan ismertetik az európai hadszíntereket, a hátszágok életét és Oroszország bukását. A szerb történelmi rész az ultimátum elemzésével kezdődik, eltérően részletezve a merénylet előzményeit. Ausztria–Magyarországot a balkáni terjeszkedésre törekvő gyenge láncszemként említik. A szerb hadsereg védekezését hősiességnek tartják, hangsúlyozva a szerb áldozatokat és a Monarchia túlerejét. Az albániai visszavonulást és a megszállt Szerbiát is bemutatják, kiemelve a Monarchia kegyetlen politikáját és a bolgár megszállási zóna súlyosságát.²⁵

A szlovákiai tankönyvek jelentős részben a hadtörténetre összpontosítanak, kevésbé érintve a mindennapi élet történetét. A Monarchia soknemzetiségűségét hangsúlyozzák, de kevés említést tesznek a nem magyar katonákról. A magyarok gyakran negatív szerepben tűnnek fel, a "magyar felsőbbtség" általi "szlovák nemzetébresztők" üldözésének narratívája visszatérő téma. A "nemzeti elnyomás alóli felszabadulás" toposza a magyarokat elnyomóként állítja be. A magyar politikai elit megítélése a 19. századi sérelempolitikát folytatja.

A szlovén tankönyvek eltérően mutatják be a háborút, a régebbiek a csatákra, az újak inkább a politikára, diplomáciára és az emberek szemszögére koncentrálnak. Nem említik a Monarchia hadseregén belüli nemzetiségi ellentéteket, a szlovén katonák császári érdek iránti közömbösségét nem kötik

²⁵ Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Peregi Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő intézet. Felelős kiadó: DR. Kaposi József.

etnikai okokhoz. A magyarok nem önálló nemzetként jelennek meg, az "osztrák–magyar" jelzõt használják. A békeszerzõdéseket igazságtalanul szigorúnak mutatják be, amelyek megágyaztak a második világháborúnak, különösen a versailles-i békét említve.

2. FEJEZET

MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELE A HÁBORÚBAN

2.1 Történelmi áttekintés és az első lépések

Az 1867-es kiegyezés eredményeként létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia²⁶ egy kiterjedt, több mint 600 ezer négyzetkilométert felölelő államalakulat, nagyjából 35 millió főt jelent. Európához viszonyítva a népességét tekintve Oroszország és Németország után a harmadik helyen volt, míg földrajzi mérete alapján csak Oroszország előzte meg. Katonailag jelentős erőt képviselt, és akár egymillió hadsereg mozgósítására is képes volt, de belső szerkezete és politikai működése nem tudta felvenni a versenyt a korszak vezető hatalmaival. A világháború idején bevezetett intézkedések az emberek hétköznapijait is befolyásolták. Az árak gyors növekedése miatt a pénz vásárlóereje egyre csak csökkent, ami nehezebb megélhetési gondokat eredményezett. A mezőgazdasági javak beszolgáltatása kötelezővé vált, miközben a hadsereg állatállományt is igénybe vett, ami a termelés csökkenéséhez vezetett. A gyárakban és mezőgazdasági üzemekben gyakran hadifoglyokat alkalmaztak munkaerőhiány pótlására. Az alapvető élelmiszerek, különösen a kenyér és a liszt, csak jegyrendszer segítségével voltak elérhetőek a lakosság számára.²⁷

Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikai stratégiáját az 1879-ben megkötött kettős szövetség formálta, amely Németországgal való hosszú távú együttműködést jelentett, több mint negyven éven át. Ez a szoros viszony ugyan katonai és diplomáciai biztonságot jelentett, gyakran azt is eredményezte, hogy a Monarchia érdekei háttérbe szorultak Berlin törekvései mögött. Ferenc József mozgástere így meglehetősen szűkre szabott volt. Ennek jegyében jelentette be 1908. október 6-án Bosznia-Hercegovina bekebelezését, a magyar Szent Korona jogaira hivatkozva, miközben a novibazári szandzsákból elrendelte a katonai

²⁶ Történettudományi Intézet. (n.d.). 1867–1918. Osztrák–Magyar Monarchia. *Történettudományi Intézet*. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1867-1918-osztrak-magyar-monarchia-2>

²⁷ GONDOS ERNŐ. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS ELŐZMÉNYEI 1870-1918. MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1977. 83-90 o.

erők kivonását. Bár ez a lépés területgyarapodást eredményezett, tényleges politikai vagy gazdasági előnyt nem hozott sem a magyar állam, sem a birodalom számára. A folyamatos katonai jelenlét jelentős pénzügyi terhet jelentett az államkasszára, és a térségben uralkodó feszült légkör végül a szarajevói merényletben csúcsosodott ki.²⁸

Az 1910-es népszámlálás szerint a történelmi Magyarország – Horvátország területe nélkül számolva – 18,2 millió lakost számlált, akik közül a magyar anyanyelvűek aránya meghaladta az 50%-ot.²⁹ A hozzá tartozó terület körülbelül 282 ezer négyzetkilométert tett ki, amely a Monarchián belül számottevő demográfiai és gazdasági súlyt jelentett. Ez a jelentőség a közös állami kiadásokhoz való hozzájárulásban is tükröződött: 1914-re Magyarország a teljes közös költségvetés több mint 34%-át állta.

A balkáni konfliktusok, különösen a háborúk, valamint az 1914-es szarajevói merénylet után a magyar kormányzat, élén Tisza István miniszterelnökkel, úgy ítélte meg, hogy a háború elindítása nem feltétlenül szükségszerű, legalábbis nem azonnal. Tisza álláspontja szerint célszerűbb lett volna kivárni egy kedvezőbb diplomáciai helyzet kialakulását a Balkánon, ami javíthatta volna a Monarchia tárgyalási és katonai pozícióit. A magyar vezetés aggodalmát főként az a felismerés táplálta, hogy a Monarchia katonailag még nem áll készen egy esetleges összecsapásra. Tisza úgy vélte, a Szerbiával való konfliktus hosszú távon nem kerülhető el, de az időzítés kulcsfontosságú. Ezt a véleményét minisztertanácsi felszólalásai mellett egy 1914 augusztusában írt levelében is megerősítette, ahol így fogalmazott: *„Lelkiismeretem nyugodt; már nyakunkon volt a hurok, amellyel, ha most el nem vágjuk, alkalmasabb időben fojtottak volna meg bennünket.”*³⁰

²⁸ Múlt kor történelmi magazin. Létrejön a „kettős szövetség”.. (2004, szeptember 13.). Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://m.mult-kor.hu/cikk.php?id=7434>

²⁹ Magyar Lajos Alapítvány. Történelem IV. 1914-1998. A középfokú iskolák számára. CÉGÉR KIADÓ, BUDAPEST, 1998. 45old.

³⁰ A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. (n.d.). *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai vezetése eredetileg egy gyors lefolyású, korlátozott hadműveletben gondolkodott, amelynek célja Szerbia gyors megtörése volt. A stratégia alapja az volt, hogy elkerüljék a konfliktus eszkalálódását és egy több fronton zajló háború kitörését. Abban az esetben viszont, ha a helyzet mégis túlnőtt volna a Balkán keretein, a Monarchia számíthatott a Német Császárság támogatására, amely már előzetesen, katonailag és gazdaságilag is felkészült egy nagyobb volumenű háborúra.

A magyar kormány részéről elsősorban Románia lehetséges lépései keltettek aggodalmat. A balkáni háborúk tapasztalatai alapján világossá vált, hogy a Román Királyság csak az alkalmas pillanatra vár, hogy megvalósítsa Erdély iránti területi törekvéseit. Emiatt Budapest inkább egy Bulgáriával kötendő szövetség megkötését tartotta volna előnyösnek, mintsem azonnali katonai fellépést Szerbia ellen. A végső döntést azonban Berlin hozta meg.

A feszültség csúcspontját 1914. június 28-án érte el, amikor Szarajevóban Gavrilo Princip, egy fiatal szerb nacionalista, merényletet hajtott végre, amelyben életét vesztette Ferenc Ferdinánd főherceg, a Monarchia trónjának várományosa.³¹

Ferenc Ferdinánd meggyilkolását követően több mint egy hónappal Németország világossá tette álláspontját: Theobald Bethmann-Hollweg kancellár személyesen biztosította Szögyény-Marich Lászlót, a Monarchia berlini nagykövetét, hogy amennyiben a konfliktus nemzetközi méretűvé válna, Németország egyértelműen Ausztria–Magyarország mellé állna. A német diplomácia nyomására Románia egyelőre nem lépett hadba, és kötelezettséget vállalt arra, hogy Erdély ellen nem indít katonai akciót.³²

A Monarchián belül eközben a háborút sürgető katonai körök, különösen Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök, komoly befolyást gyakoroltak a döntéshozatalra. A nemzetközi támogatás megerősödése után Ferenc József

³¹ Rubicon Online. Tarján M. Tamás. Kirobban az első vilgháború. Megtekintés dátuma: 2025.02.13. Hozzáférés módja: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1914-julius-28-kirobban-az-első-vilghaboru>

³² A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. (n.d.). *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

császár úgy döntött, hogy ultimátumot küld a szerb kormánynak. A jegyzéket 1914. július 23-án adta át a Monarchia belgrádi képviselőinek vezetője. Miután Szerbia válasza nem felelt meg Bécs elvárásainak, július 28-án Ausztria–Magyarország megszakította a diplomáciai kapcsolatokat, és azonnali katonai lépésekre szánta el magát: aznap éjjel a dunai flottilla, valamint Zimony erődjének tüzérsége megkezdte Belgrád bombázását.

Ez a támadás jelentette a kezdőpontját annak a nagyszabású konfliktusnak, amelyről egykor Kossuth Lajos – Deák Ferenchez intézett, híres Kasszandra-levelében – azt jósolta, hogy lángjaiban el fog pusztulni a történelmi Magyarország.³³

Magyarországon a háború kitörésének híre a közvélemény, a politikai elit, a sajtó és a parlamenti pártok körében általános lelkesedést váltott ki – hasonlóan más európai országokhoz, amelyek hadba léptek. A kormányzat a frontra induló katonáknak gyors hazatérést ígért, mégpedig karácsonyra, valamint földosztással kecsegtette őket. Ez utóbbi különösen nagy hatással volt a paraszti rétegekre, s hozzájárult a háborús eufória gyors kialakulásához és kezdeti fenntartásához.

A közvélemény széles körben úgy látta, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkolása Szerbia részéről olyan provokatív tett volt, amely katonai válaszlépést tett szükségessé. Még a kormány politikai ellenfelei – így például a szociáldemokraták és a polgári radikálisok – is osztották azt a nézetet, hogy Magyarország területi egységének és politikai befolyásának megtartása, valamint a nemzetiségekkel szembeni magyar fölény biztosítása nemzeti érdek. Amennyiben ezt csak fegyveres úton lehetett garantálni, úgy a katonai fellépés elkerülhetetlenné vált.³⁴

Az ország belpolitikai élete is alkalmazkodott a háborús helyzethez: a parlamenti ellenzék vezetői ideiglenesen félretették a kormánykritikát, hivatkozva a rendkívüli körülményekre. A Tisza István vezette kormányzat első

³³ Romsics Ignác. A 20. század rövid történelme. Rubicon Könyvek. Rubicon - Ház kiadó, 2007. 37 o.

³⁴ Wolters Kluwer.1912. évi LXIII. törvénycikk a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről.I.Fejezet.Kivételes hatalom. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 16.Hozzáférés módja: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV>

lépéseként életbe léptette az 1912-ben elfogadott LXIII. törvénycikket, az úgynevezett kivételes törvényt, amely lehetővé tette a rendeleti úton való kormányzást, és rendkívül széles körű különleges jogkörrel ruházta fel a végrehajtó hatalmat.³⁵

A rendkívüli jogrendet szabályozó törvény lehetőséget biztosított számos, a normál jogállamiságtól eltérő intézkedés bevezetésére. Ezek között szerepelt kormánybiztosok kinevezése, az önkormányzatok működésének felfüggesztése, a statárium bevezetése, a sajtó előzetes cenzúrája, valamint a gyülekezési jog jelentős korlátozása. Továbbá megnövekedett a rendfenntartó szervek – a rendőrség és a csendőrség – szerepe is.³⁶

A kivételes törvényi szabályozást időről időre tovább szigorították. Például az 1914-ben elfogadott L. törvénycikk 10. paragrafusa utólagosan bevezette az internálás lehetőségét, amely egészen 1921-ig érvényben maradt. 1915-ben a háborús viszonyokra hivatkozva jelentősen csökkentették az iskolák számát, 1916-tól pedig a kivételes törvények megsértését már akár fél év szabadságvesztéssel is büntethették.

Ezen túlmenően korlátozták a szabad mozgás és az utazás lehetőségeit, csökkentették az esküdtbírók szerepét, miközben a törvényszékek hatásköre kiszélesedett. A polgári ügyek egy részét katonai bíraskodás alá vonták, ami szintén a rendkívüli állami befolyás növekedését tükrözte. Ez a fajta erőteljes központi irányítás és állami jelenlét nemcsak a háború idején, hanem a későbbi években is általánossá vált sok európai országban.³⁷

A háborút megelőző időszakban a közös hadsereg létszáma mintegy 450 ezer fő körül mozgott, azonban a világháború során ez a szám jelentősen megnövekedett, elérve akár a 4-5 millió főt is. 1914 őszén a remélt gyors győzelem helyett a magyar alakulatok két jelentős hadszíntéren, Szerbiában és Galíciában

³⁵ A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. (n.d.). *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

³⁶ Wolters Kluwer. 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. I. Fejezet. Kivételes hatalom. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 16. Hozzáférés módja: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV>

³⁷ Balla Tibor. Szarajevó, Doberdó, Trianon - Magyarország az első világháborúban. Scolar Kiadó, 2019. 102 o.

húzódó, kimerítő állóháborúba bonyolódtak. Az orosz fronton a Monarchia erői egészen 1915 tavaszáig szinte kizárólag vereségeket szenvedtek el, amit tovább súlyosbított Przemysl erődjének 1915. március 22-i elvesztése. Szerbiával szemben indított két hadjárat is eredménytelennek bizonyult. Eközben Németország 1914-ben tett kísérlete a francia védvonalak áttörésére szintén kudarcba fulladt.

A háború minden fronton megrekedt, lövészárkok-hadviselésbe torkollott, és az eredeti elképzelések – miszerint a konfliktus rövid lesz – egyre inkább irreálissá váltak. A veszteségek mértéke már az első hónapokban rendkívül magas volt: csak a galíciai harcok során az Osztrák–Magyar Monarchia körülbelül 800 ezer katonát veszített 1914-ben.³⁸

Az év végére a magyar katonai és politikai döntéshozók számára nyilvánvalóvá vált, hogy hosszú, embert próbáló háborúra kell berendezkedni. Ez a felismerés együtt járt a lakosság és a gazdaság teljes mozgósításával, miközben a társadalomnak meg kellett birkóznia a háborús viszonyok által kikényszerített gazdasági megszorításokkal és korlátozásokkal.³⁹

A háborús viszonyok között elkerülhetetlenné vált az alapvető fogyasztási cikkek – különösen az élelmiszerek – árainak állami szabályozása. 1916-tól kezdve szinte bárki mozgósíthatóvá vált olyan munkákra, amelyek a köz érdekét szolgálták. Már 1914-ben több száz vállalat dolgozóit vonták katonai ellenőrzés alá, hogy a termelést a hadigazdaság céljaihoz igazítsák.

Ez a folyamat 1918-ra oda vezetett, hogy a magyar gazdaság jelentős részét olyan részvénytársasági formában működő, de állami irányítás alatt álló szervezetek kezdték uralni, amelyek a termelés, az elosztás és a készletek kezelése terén is meghatározó szerepet kaptak. 1915 nyarán megalakult a Haditermény Rt., amely a gabonafelvásárlás állami monopóliumát biztosította.

³⁸ Szalay – Berzeviczky Attila. A nagy háború százéves nyomában: Sarajevótól Trianonig - 2. kötet - 1916-1917-1918. MCC Press Kft., 2024. 116-118 o.

³⁹ A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 19. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

Ehhez hasonló számos más vállalat is létrejött az állam részvételével, így az államhatalom befolyása a gazdasági élet egészére is kiterjedt.

Ezek az állami cégek ugyanakkor kedveztek a visszaéléseknek: a hadigazdaság körül kialakult korrupciós hálózatok révén számos spekuláns és feketéző jelentős vagyont tett szert, kihasználva a központi irányítás nyújtotta kiskapukat és lehetőségeket.⁴⁰

A háborús intézkedések következményei a lakosság mindennapjaiban is egyre nyomasztóbban jelentkeztek. Az árak gyors emelkedése és a pénz fokozatos elértéktelenedése miatt az emberek vásárlóereje drasztikusan csökkent. Egyre elterjedtebbé váltak a kötelező termény- és állatbeszolgáltatások, miközben a mezőgazdasági termelés visszaesett, részben az állatállomány katonai célú elvonása miatt. A hiányzó munkaerőt sok helyen hadifoglyokkal pótolták, és a mindennapi alapélelmiszerek – mint például a kenyér vagy a liszt – csak jegyrendszer útján voltak elérhetők.⁴¹

2.2. A román hadsereg támadása és Magyarország területeinek védelme

A világháború kezdeti szakaszában Románia kívül maradt a fegyveres konfliktuson, mivel a vezető politikai körök attól tartottak, hogy egy elhamarkodott döntés az ország fennállását veszélyeztetheti. Idővel azonban, 1916-ra, a román állam irányítói számára egyre inkább központi törekvéssé vált azoknak a területeknek a megszerzése, ahol jelentős számú magyarországi román nemzetiségű lakosság élt. A Monarchia júniusi keleti fronton elszenvedett veresége jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Románia a háborúba lépés mellett döntsön. Ennek következményeként augusztus 17-én titkos megállapodást kötött az antant országokkal, majd rövidesen elrendelte a hadsereg mozgósítását.⁴²

⁴⁰ Bocskai Rádió. Bödök Gergely. 2016.március 19. 5. MAGYARORSZÁG ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ – A MINDENNAPI ÉLET. Megtekintés dátuma:2025. 02. 18. Hozzáférés módja: <https://www.bocskairadio.org/5-magyarorszag-es-az-első-vilaghaboru-mindennapi-élet/>

⁴¹ . Enni vagy nem enni, ez itt a kérdés – utazás az élelmiszerek körül. 1. Hátország. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 20. Hozzáférés módja: <http://elsovh.hu/enni-vagy-nem-eni-ez-itt-a-kerdes-utazas-az-elelmiszerek-korul-1-hatorzag/>

⁴² Lucian Boia. Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténész szemével. Cser Kiadó, 2015. 40 o.

1916 augusztus 27-én az esti órákban a Román Királyság hadereje – négy hadseregből három – megindította offenzíváját az Erdélyt körülölelő Keleti- és Déli-Kárpátok hágóin keresztül. Mintegy 380 000 katonájuk csaknem 500 kilométer hosszú frontvonalon, Orsovától egészen a Borgói-hágóig nyomult előre. Az Erdély védelmét ellátó osztrák–magyar 1. hadsereg mindössze 34 000 főből állt a támadás kezdetén. A hadtest irányítását báró Arz Arthur von Straussenburg, egy nagyszebeni szász származású gyalogsági tábornok vette át.⁴³

A Monarchia katonai hírszerzése szeptember első napjaira számított egy ilyen jellegű támadásra, így a román előrenyomulás időzítése meglepetésként érte a védelmet. Erdélybe csak augusztus folyamán sikerült átcsoportosítani néhány, más frontokon már kimerült alakulatot. A kezdeti időszakban a román hadsereg súlyos létszámförlényben volt, helyenként hétszer-nyolcszor annyi katonával rendelkeztek, mint a védők.

1916 augusztus 27-én este 21 órakor indította meg támadását a Román Királyság mintegy 110 000 katonát számláló 4. (Északi) hadseregének 14. tartalék gyaloghadosztálya. Három ezredük a Békás- és Tölgyesi-szorosokon keresztül tört előre, a Gyergyói-medence felé haladva. Az alakulat a Broșteni–Kis-Beszterce–Bicaz térségben állomásozott a támadást megelőzően. A Paraschiv Vasilescu dandártábornok vezette hadtest összesen 12 gyalogzászlóaljából és 6 tüzérségi ütegből állt. A hadművelet célja a Gyergyói-medence elfoglalása után a Maros völgyének, valamint a Görgényi-havasok hágóinak megszállása volt.⁴⁴

A román előrenyomulás teljes meglepetésként érte a határokat védő erőket, noha a Nagyszebenben székelő erdélyi katonai kerület parancsnoksága már a nyári hónapokban tudomást szerzett a lehetséges román hadmozdulatokról. Ennek ellenére a tényleges határvédelem megszervezése csak augusztus 14-én

⁴³ A Nagy Háború írásban és képből. Nagy József. A román támadás. Az első világháború hadieseményei Gyergyó vidékén 4/1. rész. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 20. Hozzáférés módja: https://nagyhaboru.blog.hu/2016/10/12/az_elso_vilaghaboru_hadiesemenyei_gyergyovo_videken_4_1_resz

⁴⁴ Lucian Boia. Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténelem szemével. Cser Kiadó, 2015. 64-69 o.

kezdődött meg, amikor az osztrák–magyar 1. hadsereg vezetése konkrét intézkedéseket tett a védelmi vonalak kialakítására.⁴⁵

A román hadsereg jelentős létszámbeli fölénye több ponton is gyors eredményeket hozott a támadás kezdeti szakaszában. A 14. gyaloghadosztály alakulatai különböző irányokból törtek előre: a Fálticeni városából érkező 56. gyalogezred mintegy négy zászlóalja elfoglalta a Bélbori-medencét, míg a Piatra Neamț-i 55. gyalogezred a Tölgyes–Borszék térségében nyomult előre. Ezzel egy időben a bákói 67. gyalogezred három zászlóalja, valamint egy tartalék egység a Békás-szoroson keresztül próbált áttörni. Általánosságban egy gyalogezred létszáma 2500 és 3000 fő között mozgott.

Az 56. gyalogezred augusztus 16-án indult útnak Fálticeniből, célja a magyar határ elérése volt. A katonai egységek nappal falvakban pihentek, hogy elkerüljék a felfedezést, és csak sötétedés után folytatták a menetelést. Augusztus 23-án elérték Broșteni települést, ahol minden katonának kiosztottak 400 lőszert. Néhány nappal később, augusztus 27-ről 28-ra virradó éjszaka, a Bélbori-medencét Glodu felől támadták meg.⁴⁶

Az 56/I. zászlóalj parancsnoka, Constantin Dăscălescu alezredes, augusztus 28-án reggel ért el Bélbor faluba embereivel. A térségben csak elszórt határvédelmi erők – főként csendőrök – álltak ellen, akik nem tudták feltartóztatni a túlerőt. A támadás során több magyar határőr életét vesztette, akiket egy hegyi pásztorszálláson, az esztenában találtak meg. A feljegyzések szerint Rotariu őrnagy három századával Glodu irányából haladt előre, amikor három magyar csendőr tüzet nyitott rájuk, és veszteségeket okozott az alakulatnak.

A Gyergyói-havasok stratégiai jelentőségű átjáróit a magyar királyi 16. népfelkelő hegyidandár védelmére bízták, amely Bernátsky Kornél ezredes

⁴⁵ Arcanum. ROMÁNIA KÍSÉRLETE ERDÉLY ELFOGLALÁSÁRA. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHun-erdely-tortenete-harom-kotetben-1/harmadik-kotet-1830-tol-napjainkig-1366/xiii-politikai-elet-es-nemzetisegi-kerdes-a-dualizmus-koraban-18671918-194D/4-az-el-so-vilaghaboruban-19EA/romania-kiserlete-erdely-elfoglasara-19F5/>

⁴⁶ Lucian Boia. Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténész szemével. Cser Kiadó, 2015. 64-69 o.

vezetése alatt állt. Az egység főként a székesfehérvári 17., valamint a budapesti 29. népfelkelő gyalogezred öt zászlóaljából és két tüzéregyből állt. Ezek az alakulatok augusztus 28-a és szeptember 3-a között próbálták megállítani a román csapatok előrenyomulását a hegylánc nyugati lejtőin, de erőfeszítéseik nem jártak sikerrel.⁴⁷

A harcok korai szakaszában a dandár rendelkezésére álló egyetlen tüzéregy nem volt elegendő ahhoz, hogy hatékonyan akadályozza meg a Tölgyes irányából közeledő román egységek előrehaladását Borszék térségében. A temesvári és nagyváradi tüzéregységek rendkívüli erőfeszítéseket tettek: folyamatosan változtatták lövegeik pozícióját, hogy a lehető legjobban tudják támogatni a gyalogos alakulatokat a harcok során.

Miután szeptember 2-án kénytelenek voltak feladni Borszéket, a magyar védőerők maradványai szeptember 4-én visszavonultak Maroshévíz térségébe, ahol újabb védelmi vonalat próbáltak kialakítani.

1916 szeptember elsejére a gyergyói lakosság jelentős része kelet felől nyugati irányba kezdett menekülni, főként a Bucsin-hágón keresztül. A menekülők járművei, szekerei több napra feltorlódtak például Alfaluban, ahol a környék falvaiból érkező családok gyűltek össze. A Bucsin-tetőn éjszakánként tábortüzek világítottak Parajd felé, ahol az emberek a szabad ég alatt, szekereik mellett főztek maguknak. A menekülők innen indultak tovább Maros-Torda vármegye irányába, ahol vagy ideiglenes szállást kaptak, vagy vonatokkal az Alföld belsőbb részeire szállították őket.⁴⁸

A Gyergyó vidékét elfoglaló román alakulatok viselkedése eltérő volt, ez nagymértékben múltott a csapatok belső fegyelmén. Azonban a legtöbb helyen a katonák kíméletlenül kobozták el az élelmiszert és az állatok számára szükséges takarmányt, sok faluban teljes kifosztást hajtottak végre. Az otthon maradt

⁴⁷ Domokos Géza. Esély. I. Visszaemlékezés 1989-1992. Kiadó: Pallas Akadémia Csíkszerda, 1996. 192-204 o.

⁴⁸ Arcanum. ROMÁNIA KÍSÉRLETE ERDÉLY ELFOGLALÁSÁRA. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHun-erdely-tortenete-harom-kotetben-1/harmadik-kotet-1830-tol-napjainkig-1366/xiii-politikai-elet-es-nemzetisegi-kerdes-a-dualizmus-koraban-18671918-194D/4-az-elso-vilaghaboruban-19EA/romania-kiserlete-erdely-elfoglalasara-19F5/>

lakosságot rendszeres zaklatások érték, bár súlyosabb bántalmazás vagy gyilkosság ritkábban fordult elő.⁴⁹ A legjelentősebb atrocitás Gyergyószárhegyen történt szeptember 22-én, ahol egy házban történt robbanást követően – ahová román katonákat szállásoltak be – a helyi vezetőket, köztük a falubíró és hét másik tisztségviselőt kivégezték. A román hadvezetés szerint a lakosság szándékos támadást hajtott végre a megszálló erők ellen.⁵⁰

1916 szeptember 6-án a magyar királyi 17. népfelkelő gyalogezred egységei kénytelenek voltak visszavonulni Gödemesterháza irányába, hogy elkerüljék a román 55. gyalogezred oldalról indított bekerítő műveletét, amely Maroshévíz térségéből indult. A visszavonulás során jelentős számú magyar katona került ellenséges fogságba. A hónap végére a védelmi vonal Déda közelébe került, majd október 3-ig Szászrégennél próbálták feltartóztatni az előrenyomuló román alakulatokat, miközben az osztrák–magyar csapatok erősítésére vártak. Erre a késlekedésre a román 14. hadosztály óvatos, lassú előretörése adott lehetőséget.⁵¹

Az 1916-os hadműveletek súlyos következményekkel jártak Románia számára: mintegy 150 ezer katona került hadifogságba, és több mint 100 ezren veszítették életüket a harcok során. A román vezetés, valamint a lakosság egy része Moldvába húzódott vissza. Itt kezdődött meg a hadsereg újjászervezése a francia Berthelot tábornok vezette katonai misszió támogatásával. 1917 júliusában a román és részben orosz csapatok sikeresen feltartóztatták Mackensen tábornok támadását Dél-Moldvában, megakadályozva ezzel a tartomány teljes elfoglalását.

⁴⁹ HunHír. info Természetesen Magyar Hírportál. A román front utolsó ütközetei Moldvában – 100 éve. 2017.08.17. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <http://hunhir.info/Publicisztika/2017/08/17/A-roman-front-utolso-utkozetei-Moldvaban-100-eve/>

⁵⁰ Arcanum. ROMÁNIA KÍSÉRLETE ERDÉLY ELFOGLALÁSÁRA. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHun-erdely-tortenete-harom-kotetben-1/harmadik-kotet-1830-tol-napjainkig-1366/xiii-politikai-elet-es-nemzetisegi-kerdes-a-dualizmus-koraban-18671918-194D/4-az-el-so-vilagaboruban-19EA/romania-kiserlete-erdely-elfoglasara-19F5/>

⁵¹ HunHír. info Természetesen Magyar Hírportál. A román front utolsó ütközetei Moldvában – 100 éve. 2017.08.17. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <http://hunhir.info/Publicisztika/2017/08/17/A-roman-front-utolso-utkozetei-Moldvaban-100-eve/>

Ennek ellenére az ország leggazdagabb területei – gazdasági és stratégiai szempontból kulcsfontosságú vidékek, például az élelmiszer- és kőolajtermelő régiók – a két évnyi terméssel együtt megszállás alá kerültek. Az orosz forradalom 1917 októberében megfosztotta Romániát legfőbb szövetségésétől, így a román kormány, figyelmen kívül hagyva az antant elvárásait, előbb tűzszünetet, majd 1918 tavaszán különbékét kötött a központi hatalmakkal. A Bukarestben aláírt megállapodás értelmében az ország gazdasági irányítását német, osztrák és magyar kézbe kellett adnia, emellett a hadsereget leszerelésre kötelezték.⁵²

Paradox módon Románia a katonai vereség ellenére területileg mégis nyert a háborúval: bár el kellett engednie Dobrudzsát, és Magyarország egy szűk, néhány kilométer széles sávot elcsatolt, amelyben mintegy 23 ezer ember élt, sikerült megtartania a Szovjet-Oroszországtól 1918 januárjában elfoglalt Besszarábiát.⁵³

A Monarchia számára viszont ennek az erdélyi hadjáratnak az ára súlyos volt. A központi hatalmak haderejének legfőbb irányítása átkerült a német vezérkar kezébe, és ezzel az Osztrák–Magyar Monarchia katonai és politikai függetlensége még inkább Németországtól vált függővé.

A véleményem szerint a román támadás nem csupán a katonai készségeinket tette próbára, hanem rávilágított arra is, hogy Magyarország mennyire képes volt összefogni a különböző etnikai csoportjait és erőforrásait egy közös cél érdekében. Bár a román hadsereg nem tudta teljesen elfoglalni Erdélyt, a háború végére, a versailles-i békeszerződések következményeként a területet végül mégis elvesztette Magyarország. Ez a vereség nem csupán a háború kimenetele szempontjából volt jelentős, hanem alapvetően meghatározta az ország jövőjét is.

⁵² Lucian Boia. Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténet szemével. Cser Kiadó, 2015. 70-90 o.

⁵³ A Nagy Háború írásban és képen. Nagy József. A román támadás. Az első világháború hadieseményei Gyergyó vidékén 4/1. rész. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 20. Hozzáférés módja: https://nagyhaboru.blog.hu/2016/10/12/az_elso_vilaghaboru_hadiesemenyei_gyergyovo_videken_4_1_resz

A területi védelem tapasztalata azt mutatja számomra, hogy egy nemzet szuverenitása nemcsak a katonai erején alapul, hanem a belső egységen is. A háború ezen szakaszában Magyarország védelme egyben a nemzeti összetartás próbája is volt, és bár a háború végső kimenetele más tényezőkön múlt, az ellenállás hősiessége és a katonák áldozatai mindenképpen örökre bevésődtek a történelembe.⁵⁴

2.3 Az utolsó magyar király 1916-18. A Monarchia felbomlása

Magyarország utolsó uralkodója 1887. augusztus 17-én született. Édesapja Habsburg Ottó főherceg volt, aki Ferenc József császár unokaöccseként tartozott a császári családhoz. Anyai ágon Mária Jozefa, a Szász Királyság hercegnője volt az édesanyja. Gyermekkorát mélyen vallásos, katolikus szellemben nevelték, és hamar megmutatkozott benne a szerénység és a műveltség iránti nyitottság. Különleges érzékenységgel fordult mások felé: gyakran megosztotta születésnap ajándékait barátaival, és előfordult, hogy munkát szeretett volna vállalni a kertésznél, hogy saját keresetéből támogathasson rászoruló gyerekeket.⁵⁵

1914 június 28-án Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása váltotta ki azt a diplomáciai és katonai válságot, amely végül az első világháború kitöréséhez vezetett – az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. Két évvel később, 1916. január 16-án Ferenc József császár elhunyt, így az uralkodói feladatokat IV. Károly vette át, aki egy már meggyengült birodalom élére került. Magyar királlyá 1916. december 30-án koronázták Budapesten. A világháborús helyzet ellenére az esemény rendkívül ünnepélyes volt, a főváros díszbe öltözött, és a lakosság nagy örömmel fogadta az új uralkodót. A koronázási szertartás szigorúan a történelmi hagyományok szerint zajlott: Csernoch János esztergomi érsek megszentelte Károly jobb karját, majd Szent

⁵⁴ Arcanum. ROMÁNIA KÍSÉRLETE ERDÉLY ELFOGLALÁSÁRA. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHun-erdely-tortenete-harom-kotetben-1/harmadik-kotet-1830-tol-napjainkig-1366/xiii-politikai-élet-es-nemzetiségi-kerdes-a-dualizmus-koraban-18671918-194D/4-az-el-so-vilaghaboruban-19EA/romania-kiserlete-erdely-elfoglalasara-19F5/>

⁵⁵ Magyar Lajos Alapítvány. Történelem IV. 1914-1998. A középfokú iskolák számára. CÉGÉR KIADÓ, BUDAPEST, 1998. 45old.

István palástját vállára helyezte. Ezután előkerült István király kardja is, amellyel a király végrehajtotta a szimbolikus négy kardvágást. A ceremónia csúcspontján Tisza István miniszterelnök és az érsek közösen helyezték a Szent Koronát az ifjú uralkodó fejére. A napot ünnepi lakoma zárta, majd a királyi család visszatért Bécsbe.⁵⁶

IV. Károly csupán két esztendőn át töltötte be a magyar királyi tisztséget. Az első világháború súlyos következményei, valamint a belső politikai feszültségek miatt nem tudta egyben tartani a Monarchiát. 1918 novemberére az Osztrák–Magyar Birodalom végleg összeomlott, és a kilátástalan helyzet hatására Károly november 13-án bejelentette, hogy visszavonul az államügyek intézésétől. Fontos azonban, hogy formálisan soha nem mondott le uralkodói címéről, továbbra is jogot formált a trónra.

Ezután családjával együtt önként Svájcba vonult, de ott sem adta fel teljesen a reményt. Két alkalommal is próbálkozott a visszatéréssel: először 1921 tavaszán, március 27. és április 5. között⁵⁷, majd ismét ősszel, október 20. és 23. között. Az utóbbi próbálkozás után egyértelművé vált, hogy nem hajlandó végleg lemondani trónigényéről, ezért végül Madeira szigetére száműzték Portugália területére.

Madeirán a család nagyon szerény körülmények között élt. Károly egészségi állapota megromlott, és 1922. április 1-jén, a spanyolnátha szövődményeiben életét vesztette. Mivel egész életében mélyen vallásos emberként élt, és a száműzetést is nagy lelki erővel viselte, halálát követően megindult a boldoggá avatásának folyamata. Erre végül 2004. október 3-án került sor a katolikus egyház részéről.

IV. Károly és Tisza István kapcsolata soha nem volt mentes a feszültségektől. Az uralkodó úgy vélte, hogy Tisza túlságosan ragaszkodik Németország támogatásához, ami szembement Károly békekereső

⁵⁶ Kalendárium a magyar nép zivataros századaiból. IV. Károly az utolsó magyar király. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 02. Hozzáférés módja: <https://turul.info/napok/ivkaroly>

⁵⁷ Magyar Kurír Katolikus hírportál. Boldog IV. Károly Király. 2024. október 21., hétfő | 6:00. Megtekintés dátuma: 2025.03.02. Hozzáférés módja: <https://www.magyarurir.hu/hirek/boldog-iv-karoly-kiraly>

elképzeléseivel. A politikai pozíciók újraosztása, valamint az 1917. január 12-én megtartott közös minisztertanácson ismét szóba került a háború lezárásának lehetősége – ez összhangban állt a Monarchián belül egyre erősödő békeparti hangulattal.⁵⁸

Az újabb béketárgyalási kísérleteket az is ösztönözte, hogy az év elején komoly ellátási gondok sújtottak több nagyvárost, például Bécset, Prágát és Triesztet. Bár Magyarország területén – különösen az élelmiszerek tekintetében – jobban tudták kezelni a helyzetet, Tisza áprilisban a Munkapárt tanácskozásán arra panaszkodott, hogy a hátország terhei aránytalanul nagy mértékben hárulnak Magyarországra a birodalom más részeihez képest.⁵⁹

Közben Károlyi Mihály és pártja, néhány mérsékelt ellenzéki politikussal (mint például Andrássy Gyula, Apponyi Albert vagy Rakovszky István) együtt továbbra is sürgették a választójogi reformot. Azzal érveltek, hogy egy fokozatos és törvényes átalakítással elkerülhető lenne egy, az oroszországihoz hasonló forradalmi felfordulás, különösen a háborút követő időszakban.⁶⁰

Az 1917 februárjában bekövetkezett orosz forradalom meglepő módon szinte minden belpolitikai táborban pozitív visszhangot keltett. A kormányzati körök a katonai események kedvező alakulását remélték tőle, míg az ellenzék reformokat és a különbéke lehetőségét látta benne – nem utolsósorban az ország demokratikus átalakulásának esélyét.

A *Népszava* nap mint nap beszámolt az oroszországi fejleményekről, ám a hatóságok gyakran cenzúrázták a lapot emiatt. Közben a keleti fronton egyre gyakoribbá váltak a barátkozások az ellenséges katonák között az árkokban, amit a katonai vezetés komoly fenyegetésként értékelt, hiszen aláásta a harci morált és a háborús fegyelem alapjait.⁶¹

⁵⁸ A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025.03.02. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

⁵⁹ Magyar Lajos Alapítvány. Történelem IV. 1914-1998. A középfokú iskolák számára. CÉGÉR KIADÓ, BUDAPEST, 1998. 45old.

⁶⁰ Kalendárium a magyar nép zivataros századaiból. IV. Károly az utolsó magyar király. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 02. Hozzáférés módja: <https://turul.info/napok/ivkaroly>

⁶¹ A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025.03.02. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

A háborús helyzet romlása és a Német Birodalom hajthatatlan, győzelemre törekvő álláspontja miatt az Osztrák–Magyar Monarchia titkos diplomáciai csatornákon keresztül jelezte Franciaország felé, hogy kész különbéke megkötésére. IV. Károly e küldetés lebonyolítására két sógorát, Sixtus és Xavér herceget választotta, akik ekkor a belga hadsereg kötelékében szolgáltak. 1917 március 24-én Károly egy négyoldalas, személyes hangvételű levelet adott át Sixtusnak, amelyet Raymond Poincaré francia elnöknek szánt. A dokumentumban az uralkodó felvázolta a Monarchia által elfogadható feltételeket: elismerte Szerbia önállóságát, ugyanakkor ragaszkodott ahhoz, hogy az ország elhatárolódjon a nagyszerb törekvésektől, és a Monarchia balkáni befolyása fennmaradjon. Továbbá elfogadta Franciaország igényét Elzász–Lotaringiára, valamint Belgium függetlenségét is elismerte – ezzel szemben szövetségesét, Németországot ezekben a pontokban kész lett volna háttérbe szorítani.⁶²

Magyarországon a háború elhúzódása és a társadalmi feszültségek növekedése egyre erőteljesebbé tette a békepárti hangokat. A pacifizmus térnyerése, a választójog körüli egyre élesebb politikai viták, valamint a munkásság sorozatos – különösen a tavaszi hónapokban – lezajló sztrájkhulláma komoly nyomást gyakorolt a kormányra. Ezek mellett az uralkodó és Tisza István közötti hűvös viszony is hozzájárult a kabinet sorsának megpecsételődéséhez. A nagyüzemekben – így a bányákban, vasiparban és járműjavító telepeken – kitört munkabeszüntetések nyomán a hatalom kénytelen volt jóváhagyni a május 1-jei munkásfelvonulás megtartását.

Noha a közvélemény egy része ezt az engedményt tekintette a kormány bukásának fő okaként, a politikai folyamatokat jobban átlátók tudták: Tisza megbuktatását valójában a választójogi reformmal kapcsolatos hajthatatlansága idézte elő. A miniszterelnök csak a szervezett ipari munkásság és a szociáldemokraták számára lett volna hajlandó bővíteni a választási

⁶² RUBICON ONLINE. Tarján M. Tamás. IV. Károly magyar király halála Madeirán. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 04. Hozzáférés módja: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1922-aprilis-1-iv-karoly-magyar-kiraly-halala>

jogosultságokat, miközben továbbra is szilárdan kiállt Németország szövetsége mellett. A magyar politikai elit jelentős része úgy értelmezte a fejleményeket, hogy Tisza bukása nem ütközött IV. Károly szándékával sem.

A politikai változások egyik első jele volt a Választójogi Blokk megalakulása 1917. június 6-án, amely Tisza parlamenti és parlamenten kívüli ellenzékéből szerveződött. Az új politikai formáció élére gróf Károlyi Mihályt választották elnöknek, helyettesei pedig Vázsonyi Vilmos és Garbai Sándor lettek.⁶³ A blokk tagjai között megtalálhatók voltak a szociáldemokraták, Károlyi hívei, polgári radikálisok, valamint néhány keresztényszocialista politikus – ez volt az első komolyabb együttműködés a baloldali polgári és a munkásmozgalmi erők között.

A szervezet célkitűzései között szerepelt az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetése, a háború azonnali befejezése területi hódítások és jóvátétel nélkül, valamint egy nemzetközi békeszervezet létrehozása, amely biztosítaná a tartós békét. Emellett a blokk programja a külügyek és hadügyek demokratikus irányítását is követelte – ez utóbbi már közvetlenül a dualista államszerkezet alapjait is érintette. Ugyanakkor senki sem gondolta még ekkor, hogy ez az új politikai tömörülés lesz majd az alapja egy következő kormány megalakulásának.⁶⁴

A közvélemény és a politikai elit is abban reménykedett, hogy az uralkodó a társadalmi és politikai elvárásoknak megfelelően hajtja végre a kormányzati átalakításokat. A legtöbben ifjabb gróf Andrássy Gyulát látták volna szívesen a miniszterelnöki poszton, ám a császári udvar már a kezdetektől elutasította ezt a lehetőséget, tekintettel Andrássy nyíltan németbarát álláspontjára.

Kompromisszumos megoldásként IV. Károly 1917. június 8-án egy viszonylag új, kevésbé ismert politikust, gróf Esterházy Móricot nevezte ki kormányfőnek. A kabinet tagjai között azonban több, Andrássyhoz közel álló

⁶³ A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Megtekintés dátuma: 2025.03.02. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>

⁶⁴ A Nagy Háború írásban és képen. Nagy József. A román támadás. Az első világháború hadieseményei Gyergyó vidékén 4/1. rész. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 20. Hozzáférés módja: https://nagyhaboru.blog.hu/2016/10/12/az_első_vilaghaboru_hadiesemenyei_gyergyó_vidéken_4_1_rész

politikus is helyet kapott, köztük Ugron Gábor, Serényi Béla, Mezőssy Béla és Gratz Gusztáv. A korábbi Tisza-kormányból egyedül Szurmay Sándor honvédelmi miniszter maradt a helyén.⁶⁵ Az új kormány nyitottságát jelezte az is, hogy a Választójogi Blokk két politikusa, Vázsonyi Vilmos és gróf Batthyány Tivadar is miniszteri tisztséget vállalt – előbbi az igazságügyi tárcát, utóbbi a király személye körüli miniszteri pozíciót.

Esterházy szándéka az volt, hogy egyfajta koalíciós kormányzást valósítson meg: ennek jegyében gróf Apponyi Albertet nevezte ki vallás- és közoktatásügyi miniszternek, míg gróf Zichy Aladárt, a katolikus néppárt politikusát a horvát ügyekért felelős tárca élére állította. Az új miniszterelnök a nyitottságát jól jelezte azzal is, hogy látogatást tett a *Népszava* szerkesztőségében – ilyen gesztusra korábban nem volt példa. Elképzelései között szerepelt az is, hogy a szociáldemokrata párt egyik vezető politikusának államtitkári pozíciót ajánl.⁶⁶

Sokan bizakodtak abban, hogy mivel a Választójogi Blokk képviselőt nyert a kormányban, végre sor kerülhet annak reformprogramjának megvalósítására. A valóság azonban másképp alakult: gyakorlatilag semmilyen érdemi előrelépés nem történt. Ennek fő oka az volt, hogy a parlament munkapárti többsége – Tisza vezetésével – szinte semmiben nem támogatta az új kabinetet.

Esterházy számára különösen sértő volt, hogy a Monarchia titkos béketárgyalásairól – így a Sixtus-féle kezdeményezésről – nem kapott semmiféle tájékoztatást. Ez a békeakció ugyanis 1917 nyarán is folytatódott, ám az új német kancellár, Georg Michaelis – aki a katonai vezetés embereként került a posztra – határozottan elutasított minden béketárgyalást. Bár Nagy-Britannia és Franciaország részéről elvileg volt némi nyitottság a megegyezésre, a lehetséges tárgyalásokba mindenképp be kellett volna vonni Olaszországot is. Olaszország azonban kizárólag a háborús győzelem után lett volna hajlandó tárgyalni, és nem

⁶⁵ Kalendárium a magyar nép zivataros századaiból. IV. Károly az utolsó magyar király. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 02. Hozzáférés módja: <https://turul.info/napok/ivkaroly>

⁶⁶ Magyar Kurír Katolikus hírportál. Boldog IV. Károly Király. 2024. október 21., hétfő | 6:00. Megtekintés dátuma: 2025.03.02. Hozzáférés módja: <https://www.magyarurir.hu/hirek/boldog-iv-karoly-kiraly>

ismerte el a Monarchia területi egységét. Ezen kívül az antanthatalmakat szorosán kötötték a szerbeknek, románoknak, cseheknek és olaszoknak tett ígéreteik, amelyek gyakorlatilag lehetlenné tették a különbéke megkötését.⁶⁷

A Monarchia vezetői elutasították a birodalom területi felosztásának elfogadását, így 1917-ben már nem lehetett alapot találni a különbéke számára, amely a területi integritást biztosította volna. Ekkor Budapesten a kormány előtt az a kérdés állt, hogy tárgyaljanak-e a Tisza vezette munkapárti csoporttal, ami a választójogi reformok elhalasztását jelentené, vagy inkább a képviselőház felosztatásával és a tömegek támogatásával próbáljanak nyomást gyakorolni a reformokat ellenzőkre. Végül Esterházy 1917. augusztus 19-én lemondott, amit az uralkodó elfogadott. Az új miniszterelnök, Wekerle Sándor, azzal a feladattal vette át a kormányt, hogy javítson a munkapártiak és az Apponyi–Andrássy–Esterházy csoport közötti feszültségen. Wekerle, akit mind az uralkodó, mind a magyar politikai élet tisztelt, nemcsak tapasztalt politikusként, hanem németbarát nézeteivel is biztosította Tisza híveinek bizalmát. A kormány a régi Esterházy-kormány tagjait megtartotta, és Wekerle Vázsonyi Vilmost bízta meg a választójogi törvényjavaslat elkészítésével. Vázsonyi, a forradalmi események hatására, több hónapig halogatta a törvény előterjesztését, és csak decemberre készítette el azt. Az új törvény értelmében a választók száma az 1913. évi XIV. tc. alapján 1 838 378-ról 3 595 000-ra emelkedett, csökkentették a műveltségi cenzust, és kiterjesztették a választójogot az ipari és mezőgazdasági munkásokra is. Az orosz forradalmak hatására Magyarországon is felerősödtek a radikális mozgalmak.⁶⁸ 1917 október elején egyhetes vasutassztrájk kezdődött, amelynek során megalakultak a Galilei-kör első illegális csoportjai. Ez a szervezet főleg a baloldali értelmiségi fiatalokat tömörítette, és ezzel egy időben a szociáldemokrácián belül megjelentek a forradalmi szocialisták (mint Szabó Ervin, Alpári Gyula,

⁶⁷ RUBICON ONLINE. Tarján M. Tamás. IV. Károly magyar király halála Madeirán. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 04. Hozzáférés módja: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1922-aprilis-1-iv-karoly-magyar-kiraly-halala>

⁶⁸ Magyar Nemzeti Levéltár. 01. IV. Károly uralkodása (1916-1918). Megtekintés dátuma: 2025. 03. 05. Hozzáférés módja: https://mnl.gov.hu/habsburg_otto_es_oroksege/01_iv_karoly_uralkodasa.html

Duczynska Iлона). A bolsevik hatalomátvételt követően a Pesti Hírlap és a Népszava teljes terjedelemben közölték a szovjet kormány békedekrétumát, amelyet a szociáldemokraták támogatására rendeztek meg a legnagyobb szabású tömeggyűlést, a 1917. november 25-i városligeti munkásgyűlést. Bokányi Dezső, a gyűlés szónoka a békét támogatta, és követelte az azonnali békekötést a keleti fronton, anélkül, hogy területi annexiók történnének. A rendezvényt semmiféle rendbontás nem zavarta meg, annak ellenére, hogy a csendőrséget és a rendőrséget is komoly erővel irányították a fővárosba a rend fenntartására.⁶⁹ A Munkapárt és a kormánypárti politikai körök üdvözölték az orosz békedekrétumot, mivel remélték, hogy az Oroszország kiesése enyhítheti a Monarchia terheit a keleti fronton, és segíthet elérni a háborús célokat. 1917 novemberétől kezdve a keleti fronton egyre gyakoribbá váltak a szembenálló felek közötti lövészárkok-barátkozások, ami veszélyeztette a frontok stabilitását. December közepére, miután megkezdődtek a breszt-litovszki béketárgyalások, fegyverszünet következett, és a hadvezetőség bizakodóbbá vált, amit az 1917. novemberi caporettói áttörés is alátámasztott.⁷⁰

Az osztrák–magyar csapatok az olasz fronton egészen a Piave folyóig nyomultak, és csak az angol, illetve francia hadosztályok beavatkozása akadályozta meg őket a további előrenyomulásban. Ennek következményeként, hogy megnyugtassák az olasz közvéleményt, az Egyesült Államok 1918 márciusában hadüzenetet küldött a Monarchiának.

Az 1917-es háborús események mérlegét nézve azonban a központi hatalmak nem szenvedtek döntő katonai vereséget.

A breszt-litovszki béketárgyalások elhúzódása, valamint a központi hatalmak keleti területi igényeinek napvilágra kerülése következtében 1918 januárjában általános sztrájk indult, amely hamarosan Németországra is átterjedt. Budapesten január 18-án kezdődött el az általános munkabeszüntetés, amelynek során munkástanácsok alakultak. A Szociáldemokrata Párt vezetőinek

⁶⁹ RUBICON ONLINE. Tarján M. Tamás. IV. Károly magyar király halála Madeirán. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 04. Hozzáférés módja: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1922-aprilis-1-iv-karoly-magyar-kiraly-halala>

⁷⁰ Nemere István. Az utolsó magyar király – Szapolyai János élete. Anno BT Kiadó, 2007. 12 o.

hatalmas erőfeszítéseket kellett tenniük, hogy megakadályozzák a forradalmi helyzet kialakulását és a mozgalmat a törvényesség keretei között tartásuk.⁷¹

A januári sztrájk és a radikalizálódó tömegmegmozdulások hatására Wekerle Sándor átalakította kormányát. A kabinetből kimaradt gróf Batthyány Tivadar, helyére pedig Szerényi József és Windischgraetz Lajos kerültek, akik elkötelezett németbarát politikusok voltak, így a kormány közelebb került a munkapártiakhoz. Eközben az Andrássy- és Apponyi-csoport, valamint néhány munkapárti politikus megalakította az új kormánypartot, az '48-as Alkotmánypartot. A párt csatlakozott a Katolikus Néppárt és a Vázsonyi Vilmos vezette Demokrata Párt, amelyek önálló szervezeti kereteit megtartva támogatták az új politikai formációt. A politikai táborok egyesülése azt mutatta, hogy a forradalomellenes és a radikális demokratikus átalakítást ellenző erők összefogtak. A forradalmi helyzettől való félelem miatt a radikális szocialisták és a Galilei-kör vezetői ellen üldözés indult, és Károlyi Mihályt felségárulási perrel fenyegették. A kormány kemény fellépésére utalt, hogy márciusban a statárium bevezetését tervezték, és március 20-án a hadsereg főparancsnoksága a katonaszökevényekre vonatkozóan ki is hirdette azt.⁷²

A belpolitikai helyzet rendkívüli feszültségeit tovább súlyosbította a gazdasági élet teljes összeomlása. A központi élelmiszeradagok csökkentésével és a kormány egyre nagyobb mértékű rekvirálásaival az országban mindennaposá váltak az éhhalálról szóló hírek. A lakosság fizikai és egészségi állapotának romlását jól tükrözte, hogy a spanyolnátha 1918 októberében 44 ezer halálos áldozatot követelt Magyarországon. Az infláció következtében a megélhetés 1913-hoz képest több mint nyolcszorosára emelkedett, és a létminimum alatt élők száma drámaian megnövekedett. A munkások többsége hadiüzemekben dolgozott, ahol nem volt lehetőségük munkahelyet váltani, és a

⁷¹ Hadszintér és hátország. Élet helyett halál – A Gallilei- kör tevékenysége a világháború első két évében. 2017.03.09. 11:00. Megtekintés ideje: 2025.03.08. Hozzáférés módja: https://hat-had.blog.hu/2017/03/09/élet_helyett_halal_a_galilei_kor_tevékenysége_a_vilaghaboru_első_két_eve_ben

⁷² Magyar Nemzeti Levéltár. 01. IV. Károly uralkodása (1916-1918). Megtekintés dátuma: 2025. 03. 05. Hozzáférés módja: https://mnl.gov.hu/habsburg_otto_es_oroksege/01_iv_karoly_uralkodasa.html

munkafegyelem megsértését katonai büntetőbíráskodás sújtotta.⁷³ A falvakban, ahol sok családfő vagy a fronton harcolt, vagy elesett, a mindennapi munkák döntő része a nőkre és gyermekekre hárult, ami tömeges elszegényedést és soha nem látott nyomort eredményezett. A városi alkalmazottak és tisztviselők jövedelme reálértékben az 1913-as szint harmadára csökkent. Eközben a társadalom két részre szakadása is megfigyelhető volt: a háborús gazdálkodásban, korrupcióban és feketézésben meggazdagodott rétegek fényűző életet éltek, míg a vidéki lakosság szenvedett az éhínségtől és a járványoktól.

Mindezek mellett a háború frontjainak ellátása sem volt megfelelő, különösen az olasz fronton, ami növelte a katonák elégedetlenségét és kiábrándultságát.

A hadsereg harci szelleme jelentősen gyengült, és bár a keleti fronton a breszt-litovszki béke (március 5.) és a bukaresti béke (május 7.) után jelentősen csökkentek a harci tevékenységek, a katonák morálja tovább romlott. A nyugati fronton a német hadsereg három nagyobb offenzívát is indított 1918 tavaszán és nyarán, ám mindhárom eredménytelenül zárult, míg a június 15-i dél-tiroli osztrák–magyar áttörés lendülete is csupán néhány napig tartott.⁷⁴

A gazdasági válság és a társadalmi elégedetlenség hatására a társadalom egy része a zsidóságot tette felelőssé, ami fokozta az antiszemitizmus mértékét és belpolitikai konfliktusokat eredményezett. A harmadik Wekerle-kormány tovább szűkítette a választójogi reformot, így a választójog csak szakképzett ipari munkásoknak és az állandó munkaviszonnyal rendelkező mezőgazdasági munkásoknak jutott. A kormány politikája nem hozott érdemi változást, ami tovább erősítette a sztrájkokat és tüntetéseket. A hadseregben a fegyelem összeomlott, míg a nemzetiségi mozgalmak is erősödtek. 1918 áprilisi római

⁷³ Kalendárium a magyar nép zivataros századaiból. IV. Károly az utolsó magyar király. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 02. Hozzáférés módja: <https://turul.info/napok/ivkaroly>

⁷⁴ Múlt kor. Történelmi magazin. A bolsevik hatalomátvétel vezetett a breszt-litovszki béke megkötéséhez 2023. november 7. 09:50. Megtekintés dátuma: 2025.03.25. Hozzáférés módja: <https://mult-kor.hu/a-bolsevik-hatalom-atvetel-vezetett-a-breszt-litovszki-beke-megkoteséhez-20231107>

kongresszusuk után a nemzetiségek önálló államiságot követeltek, amit az antant és az Egyesült Államok is támogattak, ezzel aláásva a Monarchia egységét.⁷⁵

1918 szeptemberében Bulgária kapitulált, és a Monarchia szeptember 14-i békeajánlata után Károly császár föderatív átszervezést hirdetett, de a nemzetiségek elszakadási törekvései és a háborúból kiábrándult társadalom nem fogadta el. Október 17-én Tisza István elismerte a háború elvesztését, és november 3-án a Monarchia véglegesen felbomlott, miután aláírták a fegyverletételt. A háború Magyarország számára rendkívüli veszteségekkel járt: több mint 600 ezer magyar katona halt meg, és a pénzügyi terhek 32,7 milliárd aranykoronát tettek ki, ami az állami költségvetés nyolcszorosának felelt meg.

A háború utáni helyzet és a Monarchia bukása számomra rendkívül tanulságos. A vereség és a háború vége egyértelmű jele volt annak, hogy a birodalom véglegesen felbomlott, és a korábbi politikai és társadalmi struktúrák összeomlottak. Károly császár próbálkozásai, hogy föderatív átszervezéssel megmentse a Monarchiát, elkerülték a figyelmet, mivel a nemzetiségi mozgalmak és a társadalmi elégedetlenség már mindent elárasztott. Az októberi események és Tisza István szavai végleg megerősítették azt, hogy a háborút elvesztettük, és már nem volt remény a győzelemre. A háborús veszteségek – mind emberi, mind gazdasági – elképesztőek: több mint 600 ezer magyar katona esett el, és az ország gazdasági terhei a lehetőségek határáig nyomták le Magyarországot. A háborús kiadások és a társadalom számára hozott károk még évtizedekig éreztették hatásukat. Azonban úgy érzem, hogy az események tanulsága a társadalmi és politikai struktúrák rugalmasságában és a társadalom gyors reagálásában rejlik, de sajnos a Monarchia már nem tudott alkalmazkodni az új kihívásokhoz.

⁷⁵IVÁNYI EMMA. MAGYAR MINISZTERELNÖKI JEGYZŐKÖNYVEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KORÁBÓL 1914-1948. Akadémia Kiadó, Budapest, 1960. 432-438 o.

3. FEJEZET

A HÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

3.1 A társadalmi és gazdasági hatások

A háború hatásai nemcsak a frontokon, hanem a hátszágban is érződtek, és jelentős változásokat hoztak a társadalmi környezetben. Az életkörülmények romlottak, a megélhetés nehézkessé vált, és egyre többen kényszerültek segélyekre. A segélyezették száma nőtt, miközben az oktatás és az egészségügy alkalmazkodott az új kihívásokhoz és a megváltozott helyzethez. Míg 1914-ben a társadalom bizakodva támogatta a háborút, abban a hitben, hogy rövid időn belül véget ér, a háború elhúzódása, a folyamatosan romló ellátottság, a nélkülözés, az emelkedő árak, az egyre csökkenő reálbérek és az infláció következtében a közvélemény fokozatosan pesszimistábbá vált.⁷⁶

A megélhetési nehézségek fokozódásával párhuzamosan egyre nagyobb szerepet kaptak az állami segítségnyújtó intézmények és a rászorulókat támogató szervezetek. Budapesten és több vidéki városban Népségítő Irodákat hoztak létre, melyek számos szolgáltatást nyújtottak, mint például tanácsadás, panaszkezelés, segítségnyújtás a munkakeresésben, illetve vonatjegyek biztosítása a munkavállaláshoz vagy a családtagok látogatásához. A fővárosban különféle segélyeket lehetett igényelni, beleértve az eseti támogatásokat (maximum 40 korona), rendszeres havi segélyt (15 korona), természetbeni juttatásokat (élelmiszerek, ruházat, tüzelő), valamint kisebb kölcsönöket is. A gyermekek napközi ellátása mellett segítséget nyújtottak munkalehetőségek keresésében, illetve szociális intézményekbe való felvételben.⁷⁷ Emellett ingyenes orvosi és gyógyszeres ellátást is biztosítottak a szegény betegek számára. 1914-ben létrejött a Hadbavonultak Családjainak Országos Segélyező Bizottsága is, amely a bevonult katonák családjainak segélyezését irányította,

⁷⁶ ÁRKÁDIA SZAKMÓDSZERTANI PORTÁL. Szlanyinka Éva. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A TÁRSADALOMRA MAGYARORSZÁGON. Megtekintés ideje: 2025.04.02. Hozzáférés módja: <http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/9-az-első-vilaghaboru/105-az-első-vilaghaboru-hatasa-a-tarsadalomra-magyarorszagon>

⁷⁷ GONDOS ERNŐ. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS ELŐZMÉNYEI 1870-1918. MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1977. 139-153 o.

feladatainak részeként kölcsönöket nyújtott, segítette a szegénygondozást és a gyermekvédelmet.

Az első világháború idején különösen fontos szerepet kapott a gyermekvédelem, amely nemcsak a hadiárvékat érintette. 1915-ben megalakult az Országos Stefánia Szövetség, amely az anyák, terhes nők, gyermekágyas nők és szoptató anyák támogatására, valamint az újszülöttek, csecsemők és kisgyermekek védelmére összpontosított.⁷⁸ Az egyesület az alapítását követő évben kezdte el kiépíteni országos hálózatát, ezzel szélesebb körben tudtak egészségügyi, szociális és oktatási tevékenységet folytatni. 1917-ben az állam hivatalos feladatként kezelte az anya- és csecsemővédelmet, amelyet a Szövetség koordinált. Az 1906-ban létrehozott Országos Gyermekvédő Liga pénzbeli segélyeket, ruházati támogatást, jogvédelmet, hadigondozást, és a hadbavonult katonák, sebesültek családjával való kapcsolattartást biztosította. Az örökbefogadások folyamatát is támogatták, azzal, hogy a gyámhatóság bizonyos esetekben engedélyezte a gyermek gyámság alá vételét akkor is, ha a gyámságot szabályozó jogi előírások nem teljesültek teljesen.⁷⁹

A hazaérkező sebesült és rokkant katonák ápolása, valamint rehabilitációja kiemelkedő fontosságú feladat volt. 1917-ben rendeletet hoztak a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvékat támogató szervezet működéséről, amely meghatározta a pártfogók, gondozók és tanácsadók feladatait. Például a tanácsadók dolga volt, hogy tanáccsal lássák el a hadirokkantakat és családjaikat, a hadiözvegyeket, segítve őket ügyes-bajos dolgaik intézésében, valamint folyamatosan támogassák életkörülményeik javítását. E rendelet alapján jött létre az Országos Hadigondozó Hivatal, amelyet először Klebelsberg Kunó, később Teleki Pál irányított. A hivatal három fő feladatkörrel

⁷⁸ Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 110-111 o.

⁷⁹ ÁRKÁDIA SZAKMÓDSZERTANI PORTÁL. Szlanyinka Éva. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A TÁRSADALOMRA MAGYARORSZÁGON. Megtekintés ideje: 2025.04.02. Hozzáférés módja: <http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/9-az-első-vilaghaboru/105-az-első-vilaghaboru-hatasa-a-tarsadalomra-magyarorszagon>

rendelkezett: gyógyászati ellátás, járadék biztosítása és a polgári életbe való visszailleszkedés támogatása.

A hadigondozás három fő területre oszlott: rokkantgondozás, hadiözvegyek gondozása és hadiárvak ellátása. A rokkantgondozás nem csupán orvosi kezelést jelentett; a hadirokkantak az Országos Hadigondozó Hivatal intézeteibe kerültek, ahol orvosi ellátásban részesültek, és különböző oktatási programokban is részt vehettek. Összesen nyolc rokkantiskola működött, ahol ipari és mezőgazdasági szakmákra képezték át a résztvevőket. Az oktatás során figyelembe vették a beutaltak családi és anyagi helyzetét, és lehetőséget biztosítottak arra, hogy a régi foglalkozásukhoz hasonló tevékenységeket tanuljanak.⁸⁰ Ezen kívül vagyonkiegészítést is kaphattak, például házvásárlás, földvásárlás vagy házkorszerűsítés formájában. A munkaközvetítő szervezetek segítettek a rokkantak elhelyezkedésében, míg pénzübeli támogatásként rokkantsági nyugdíjat, sebesülési pótdíjat, hadi pótlékot és pójtjáradékot biztosítottak számukra.⁸¹

A hadiözvegyek gondozása magában foglalta vagyoni helyzetük rendezését és munkához juttatásukat. Ez történhetett karitatív műhelyekben, ahol főként katonai ruhák gyártásával foglalkoztak, vagy magánmunkaadóknál. A hadiárvak ellátása nemcsak az Országos Hadigondozó Hivatal feladata volt, hanem árvaszékek és különböző jótékonyági szervezetek is közreműködtek. A legtöbb árva rokonaiknál kerülhetett elhelyezésre, ahol az Országos Hadigondozó Hivatal munkatársai felügyelték a gondoskodást. Azonban egy részük számára árvaházakban, már meglévő árvaintézményekben, illetve a Gyermekvédő Liga intézményeiben biztosítottak helyet. Összesen 63 intézményben 3 219 hadiárva részesült különböző képzésekben.⁸²

⁸⁰ GONDOS ERNŐ. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS ELŐZMÉNYEI 1870-1918. MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1977. 139-153 o.

⁸¹ Suba János. Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010, (XVIII. évf.), 21.sz. 123-124. Megtekintés dátuma: 2025.04.03. Hozzáférés módja: http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf

⁸² Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 110-111 o.

A háború alatt az oktatás folytatódott, azonban számos nehézség akadályozta. A fővárosban késlekedtek a tanév kezdésével, mivel sok iskolát katonai célokra lefoglaltak. Az osztályok száma csökkent, gyakran összevont csoportokban tanultak a diákok, és a tanórák is rövidebbek lettek. A szénhiány és a rossz fűtési körülmények miatt gyakran kényszerszüneteket kellett elrendelni. A férfi tanárok és tanítók létszáma jelentősen csökkent a fronton való szolgálat miatt, helyettesítésükről az iskolák gondoskodtak. A szakoktatás is problémákkal küzdött, mivel sok iparosmester és segéd a katonai szolgálatot teljesítette. A polgári fiúiskolások mezőgazdasági munkákban segédkeztek, míg a tanítónők és leány tanoncok gyakran közigazgatási vagy szociális feladatokat végeztek, mint például betegápolás, jótékonyági munka vagy lisztjegyek kiosztása.⁸³

A háborús időszakban az egészségügyi személyzet létszámának növelése vált szükségessé. Ennek érdekében a Magyar Vöröskereszt és a Magyar Betegápolók és Ápolónők Egyesülete lerövidített képzéseket indított, nagyobb csoportokkal. 1917-től az Országos Stefánia Szövetség is elindította védőnői tanfolyamait. A védőnők feladatai közé tartozott az orvosi munka segítése, családlátogatások végzése, anyák oktatása a csecsemő- és gyermekgondozás helyes módjáról, valamint szociális tevékenységek ellátása.⁸⁴

A mezőgazdasági és ipari termelésben jelentkező munkaerőhiány pótlására a belügyminiszter hadifoglyok munkára fogását rendelte el. A hadifoglyok munkavégzése szigorú szabályozás alá esett, és az állami, valamint közmunkák során is alkalmazták őket. A munkaadókat terhelte az orvosi vizsgálatok megszervezése, a hadifoglyok elhelyezése és szállítása, valamint azok őrzése, de az étkeztetésük és díjazásuk nem tartozott az ő felelősségük alá. Ezen kívül törvényileg tiltotta a hadifoglyokkal szembeni bántalmazást vagy tiszteletlen bánásmódtól való eltérést.⁸⁵

⁸³ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 104.;

⁸⁴ Kapronczay Károly: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2001.

⁸⁵ Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 80-85 o.

A mezőgazdasági munkák hatékonyságának biztosítása érdekében a községek és városok vezetőit arra utasították, hogy hozzanak létre mezőgazdasági intézőbizottságokat, amelyek feladata a munkavégzés felügyelete volt, és biztosítaniuk kellett, hogy minden elérhető kézi és fogatos erő megfelelően ki legyen használva. Emellett a frontokon szolgáló katonák közül azokat, akik nem nélkülözhetetlenek a harcokhoz, szabadságra küldték, hogy pótolják a mezőgazdasági munkaerő hiányát. A katonai munkaerőt többek között a tavaszi szántás, vetés, komlótermesztés, fakitermelés, szőlőgondozás és aratás során használták fel. A szabadságolás a katonák kérésére történt, és legalább 2-5 hétre szólt, míg az ellátásuk (szállás, étkezés, díjazás) a munkaadó vállalatot, személyt vagy várost terhelte. A gazdasági szabadságolások megszervezésével a Honvédelmi Gazdasági Tanács volt megbízva.⁸⁶

A férfiak hadba vonulása következtében megnövekedett munkaerő-igény hozzájárult a nők munkavállalásának növekedéséhez. Egyes szervezetek lehetőséget biztosítottak a nők számára munkalehetőségek biztosításával, például a fővárosban a Szegénygondozó Egyesület két varróműhelyben alkalmazott nőket, és olyan helyek is voltak, ahol a munkát végzők számára gyermekfelügyeletet is biztosítottak.⁸⁷

3.2 Az első világháborút lezáró békeszerződések

A nagy háború okozta mérhetetlen rombolást követően a győztes nyugati szövetségesek kemény feltételeket tartalmazó békeszerződések egész sorát írták elő a vesztes államok számára. Ezen megállapodások következtében a központi hatalmak (mint Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia, az Oszmán Birodalom és Bulgária) jelentős területeiket veszítették el, ráadásul komoly pénzbeli kártérítés megfizetésére kötelezték őket.⁸⁸

⁸⁶ SZANATI JÓZSEF. A TÁBORI TŰZÉRSÉG AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1984. 45-49 o.

⁸⁷ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 111-14 o.

⁸⁸ Holokauszt Enciklopédia. I. VILÁGHÁBORÚ: BÉKESZERZŐDÉSEK ÉS JÓVÁTÉTEL. Megtekintés dátuma: 2025.04.07. Hozzáférés módja: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/world-war-i-treaties-and-reparations>

A háború Európa térképét soha nem látott módon alakította át. Ennek közvetlen eredményeként megszűnt a német, az osztrák-magyar, az orosz és az oszmán birodalom létezése. Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt béke létrehozta az Osztrák Köztársaságot, amely a korábbi Habsburg birodalom túlnyomórészt német ajkú területeiből jött létre. Az Osztrák-Magyar Monarchia korábbi tartományait átadta az újonnan alakult utódállamoknak, így Csehszlovákiának, Lengyelországnak, valamint a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak, amelyet 1929-ben Jugoszláviára kereszteltek át. Ezen túlmenően Dél-Tirol, Trieszt, Trentino és Isztria Olaszországhoz, Bukovina pedig Romániához került. A békeszerződés egyik kulcsfontosságú pontja megtiltotta Ausztriának, hogy veszélyeztesse frissen szerzett önállóságát. Ez a korlátozás megtiltotta a Németországgal való egyesülést, ami a pánnémet mozgalmak régi álma, valamint az ausztriai születésű Adolf Hitler és az általa vezetett nemzetiszocialista (náci) párt aktív célkitűzése is volt.⁸⁹

A dualista állam másik része, Magyarország is önálló országgá vált: a trianoni békeszerződés (1920) értelmében Magyarországnak át kellett adnia Erdélyt Romániának, Szlovákiát és Kárpátalját az újonnan létrejött Csehszlovákiának, emellett más magyar koronához tartozó területeket is át kellett engednie a későbbi Jugoszláviának. Az Oszmán Birodalom 1920. augusztus 10-én szignálta a sèvres-i egyezményt, amely lezárta a háborút a szövetséges hatalmakkal, ám nem sokkal ezután kirobbant a török függetlenségi háború. Az ennek eredményeként létrejött új Török Köztársaság 1923-ban írta alá a lausanne-i békét, amely érvénytelenítette az előző megállapodást, és felosztotta a hajdani Oszmán Birodalom területeit.

Az első világháború lezárása előtt kevesebb mint egy évvel, 1918 januárjában az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson egy tizennégy pontból álló javaslatot dolgozott ki a háború utáni rendezésre. Ez a

⁸⁹ Az első világháború története - Hadműveletek, emberek és történetek, amelyek meghatározták a Nagy Háborút – Bookazine. Kiadó: Harpecollins Magyarország, 2018. 107 o.

dokumentum, amelyet "14 pont" néven ismerünk, nyolc pontban az antant hatalmak győzelmével összefüggő területi és politikai kérdésekkel foglalkozott, kiemelve az európai népcsoportok önrendelkezési jogának elvét. A fennmaradó irányelvek a jövőbeni konfliktusok elkerülésére irányultak, míg az utolsó pont a Nemzetek Szövetségének létrehozását vetítette előre, amely a nemzetközi viták békés rendezésére szolgált volna. Wilson abban bízott, hogy elképzelései egy igazságos és hosszan tartó békéhez vezetnek, egy olyan "győztes nélküli békéhez", amely véget vet "minden háborúnak".⁹⁰

A német vezetés a fegyverletételi okmány aláírásakor sokan abban reménykedtek, hogy Wilson 14 pontja képezi majd a jövőbeli békeszerződés gerincét. Ám amikor az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország miniszterelnökei Párizsban összeültek, hogy a békeszerződés részleteiről tárgyaljanak, a "nagy négyes" európai képviselőinek merőben eltérő elképzeléseik voltak. Az európai szövetséges hatalmak Németországot tartották a háború elsődleges felelősének, ezért a legyőzött Németországra rendkívül szigorú feltételeket szabtak.

A nagy háborúból vesztesen kikerülő Németországra az 1919-es versailles-i békeszerződésben a győztes hatalmak – az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és szövetségeseik – súlyos területi, katonai és gazdasági szankciókat szabtak ki. Nyugaton Németország kénytelen volt visszaszolgáltatni Elzász-Lotaringiát Franciaországnak, amelyet több mint négy évtizeddel azelőtt szerzett meg. Emellett Belgiumhoz csatolták Eupen és Malmedy városait; a gazdaságilag jelentős Saar-vidék 15 évre a Nemzetek Szövetségének irányítása alá került, Dánia pedig megkapta Észak-Schleswiget. Végül a Rajna-vidéket demilitarizálták, ami azt jelentette, hogy ezen a területen semmilyen német katonai erő vagy erődítmény nem lehetett jelen. Keleten Lengyelországhoz kerültek Nyugat-Poroszország és Szilézia egyes részei,

⁹⁰ Woodrow Wilson. The Papers of Woodrow Wilson, Volume 14: 1902-1903. Princeton University Press, 1973. 402 o.

amelyeket korábban Németország birtokolt. ⁹¹Továbbá Csehszlovákia megszerezte Németország Hultschin körzetét; a túlnyomórészt német lakosságú Danzig városa a Nemzetek Szövetségének védnöksége alatt szabad város lett, a Balti-tenger partján, Kelet-Poroszországban fekvő Memel pedig Litvánia fennhatósága alá került. Németország elveszítette valamennyi Európán kívüli gyarmatát is. Összességében Németország európai területeinek 13 százalékát (mintegy 70 ezer négyzetkilométert), valamint lakosságának egytizedét (6,5-7 millió főt) volt kénytelen átengedni. ⁹²

A vesztes Németország számára a békeszerződés 231. cikkelye, amelyet gyakran "háborús felelősségi záradéknak" neveznek, volt a leginkább megalázó feltétel. Ez a pont arra kötelezte Németországot, hogy vállalja a teljes felelősséget az első világháború kirobbantásáért. Ebből következően Németországot terhelte minden háborús kár megtérítésének kötelezettsége, és Georges Clemenceau francia miniszterelnök különösen határozottan követelte egy hatalmas jóvátételi összeg kiszabását. Noha tisztában voltak azzal, hogy Németország képtelen lesz ekkora adósságot megfizetni, Clemenceau és a francia vezetés attól tartott, hogy a németek hamarosan újra megerősödnek és újabb háborút indítanak Franciaország ellen. Éppen ezért a háborút követő megállapodások rendszerével igyekeztek megakadályozni Németországot gazdasági és katonai erejének visszaszerzésében. ⁹³

A békeszerződésben megszabták, hogy a német haderő létszámát maximum százezer főben kell tartani, és a kötelező katonai szolgálatot betiltották. A megállapodás rögzítette továbbá, hogy a német haditengerészet csupán tízezer tonnánál kisebb hajókkal rendelkezhet, és megtiltotta a tengeralattjáró-flotta kiépítését és fenntartását. Ezen túlmenően Németországnak nem lehetett

⁹¹ Woodrow Wilson. The Papers of Woodrow Wilson, Volume 14: 1902-1903. Princeton University Press, 1973. 404.o

⁹² SULINET. Az I. világháborút lezáró békék. Megtekintés dátuma: 2025.04.20. Hozzáférés módja: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/az-i-vilaghaborutol-a-ketpolusu-vilag-felboml-asaig/a-vilag-uj-rendje-az-i-vilaghaboru-utan/az-i-vilaghaborut-lezaro-bekek>

⁹³ WMN ÜGY. ÉLET. KULT. EMBER. PÁRIZSTÓL TRIANONIG – SZÁZ ÉVE KEZDŐDÖTT AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT LEZÁRÓ BÉKEKONFERENCIA. 2019. január 18. Megtekintés dátuma: 2025.04.22. Hozzáférés módja: <https://wmn.hu/ugy/50106-parizstol-trianonig--szaz-eve-kezdodott-az-első-vilaghaborut-lezaro-bekekonzferencia->

légiflottája sem. A németeknek bíróság elé kellett volna állítaniuk a császárt a háborús bűnökért, valamint más vezetőket az agresszív háború kirobbantásáért. A lipcsei per azonban nagyrészt felmentésekkel zárult, ráadásul sem a császár, sem más jelentős nemzeti vezető nem jelent meg a vádlottak között, emiatt még Németországban is színlelt eljárásnak tartották azokat.⁹⁴

Az újonnan létrejött német demokratikus vezetés a versailles-i békeszerződést egyfajta kényszerített béke (Diktat) gyanánt értékelte. Franciaország, amely a "nagy négyes" többi tagjánál jelentősebb anyagi károkat szenvedett el, kitartott a szigorú feltételek mellett. Mindazonáltal a békeszerződés összességében nem oldotta meg az első világháborút kiváltó nemzetközi feszültségeket. Épp ellenkezőleg, inkább gátolta az európai együttműködést, és tovább súlyosbította a háborút előidéző problémákat. A konfliktus mindkét oldalon szörnyű veszteségeket és rengeteg emberéletet követelt, és ez a hatalmas áldozat súlyos teherként nehezedett mind a győztesekre, mind a vesztesekre. Olaszországban például a háború után kapott kompenzáció elenyésző volt az elszenvedett emberi és anyagi veszteségekhez képest.⁹⁵

A vesztes államok – Németország, Ausztria, Magyarország és Bulgária – lakossága igazságtalannak érezte a rájuk kényszerített békeszerződések feltételeit. Mind a demokratikus (Németországban és Ausztriában), mind az autoriter (Magyarországon és időnként Bulgáriában) kormányok nem sokkal később megszegték a szerződések katonai és pénzügyi előírásait. A békeszerződések súlyos terheket jelentő rendelkezéseinek felülvizsgálata és elutasítása külpolitikájuk központi elemévé vált, ami labilissá tette a nemzetközi helyzetet. A háborús felelősség megállapítása, a kötelező kártérítés fizetése és a német haderőre vonatkozó korlátozások különösen súlyosnak tűntek a legtöbb

⁹⁴ Holokauszt Enciklopédia. I. VILÁGHÁBORÚ: BÉKESZERZŐDÉSEK ÉS JÓVÁTÉTEL. Megtekintés dátuma: 2025.04.07. Hozzáférés módja: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/world-war-i-treaties-and-reparations>

⁹⁵ Holokauszt Enciklopédia. I. VILÁGHÁBORÚ: BÉKESZERZŐDÉSEK ÉS JÓVÁTÉTEL. Megtekintés dátuma: 2025.04.07. Hozzáférés módja: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/world-war-i-treaties-and-reparations>

német ember számára. Az 1920-as és 1930-as évek elején a versailles-i békeszerződés megváltoztatása volt az egyik olyan alapelv, amely jelentősen növelte a radikális jobboldali pártok, köztük Hitler náci pártjának népszerűségét a választók körében. Egy ilyen mélyreható vereség és az azt követő békeszerződés után az újbóli felfegyverkezésre, a német területek (főként a keleti régiók) visszaszerzésére, a Rajna-vidék demilitarizált státuszának megszüntetésére, valamint az európai és globális hatalmak között elfoglalt jelentős pozíció visszaszerzésére tett ígéretek rendkívül erős nacionalista érzelmeket váltottak ki. Ez pedig megkönnyítette a hétköznapi választók számára, hogy gyakran figyelmen kívül hagyják a náci ideológia radikálisabb elemeit.⁹⁶

Összességében úgy látom, hogy az első világháborút lezáró békeszerződések – bár a háború lezárásának elengedhetetlen eszközei voltak – nem tudták elérni a tartós béke célját. A vesztesekre kirótt súlyos terhek és a győztesek eltérő érdekei olyan feszültségeket generáltak, amelyek nagymértékben hozzájárultak a két évtizeddel későbbi második világháború kirobbanásához. Úgy gondolom, hogy a békeszerződések tanulságai a mai napig relevánsak a nemzetközi konfliktusok rendezése szempontjából.

⁹⁶ VAKULYA NORBERT. Trianon – A vérben fogant ország. Gold Book Kiadó, 2020. 420-25 o.

KÖVETKEZTETÉS

Az első világháború Magyarország történelmében nem csupán egy katonai konfliktus, hanem egy olyan átfogó társadalmi, gazdasági és politikai törésvonalat jelentett, amelynek hatásai a mai napig érezhetők. Az Osztrák–Magyar Monarchia részeként az ország a központi hatalmak oldalán lépett be a háborúba, és az események alakulása jelentős mértékben befolyásolta az ország sorsát. A frontvonalakhoz közeli területek szenvedései, a hadigazdaságra való átállás, a lakosság elszegényedése, majd a Monarchia összeomlása olyan folyamatokat indítottak el, amelyek hosszú távon átalakították Magyarország belső viszonyait, és hozzájárultak az államiság újrászerveződéséhez.

A háborút követő trianoni békeszerződés Magyarország történetének egyik legmélyebb traumáját jelentette. Az ország területi, gazdasági és demográfiai veszteségei nem csupán az államhatárokat rajzolták újra, hanem mély nyomot hagytak a társadalom kollektív emlékezetében is.

Az első fejezetben végzett tankönyvi elemzés rávilágított arra, hogy az első világháború értelmezése nemcsak időben, de térben is változó. A különböző országokban – így Romániában, Szlovákiában, Szerbiában és Szlovéniában – eltérő hangsúlyok és történelmi értelmezések alakultak ki, melyek részben a nemzeti érdekek és identitások, részben a politikai célok mentén formálódtak. A tankönyvek elemzése során kirajzolódott, hogy Magyarország háborús szerepének megítélése szomszédainkban gyakran eltér a magyar történeti narratívától, és ezek a különbségek a mai napig éreztetik hatásukat a kollektív emlékezetben.

A második fejezet részletesen foglalkozott Magyarország háborús részvételével, a katonai eseményekkel, a román betörés következményeivel, valamint az utolsó magyar király, IV. Károly uralkodásának és a Monarchia felbomlásának történetével. A kutatás megmutatta, hogy a háborús évek nemcsak a frontvonalon, hanem a hátszágban is komoly terheket róttak az ország lakosságára. A háború alatti események és a Monarchia fokozatos

szétesése megteremtették azokat a feltételeket, amelyek végül a történelmi Magyarország területi integritásának elvesztéséhez vezettek.

A harmadik fejezet a háború következményeit vizsgálta társadalmi, gazdasági és politikai szempontból. Különösen fontos szerepet kapott a a Trianoni békeszerződés és annak hosszú távú hatása. Az elemzésből kiderül, hogy a háború nem csupán területi veszteségeket, hanem mély társadalmi átalakulásokat is eredményezett, amelyek új korszakot nyitottak a magyar történelemben. Az első világháború emlékezete, a vele kapcsolatos történeti diskurzusok és azok oktatási feldolgozása azóta is viták és újraértelmezések tárgyát képezik.

Az első világháború tehát nem pusztán a 20. századi történelem egyik meghatározó eseménye, hanem a jelenkori közép- és kelet-európai identitások szempontjából is kulcsfontosságú fordulópont. A háborúhoz kapcsolódó nemzeti narratívák, az emlékezetpolitika és a történelemtanítás mind azt mutatják, hogy a múlt értelmezése egyúttal a jelen alakításának eszköze is. Magyarország példáján keresztül jól látható, hogy a háború nem lezárt történelmi fejezet, hanem élő és vitákat gerjesztő emlékezetpolitikai kérdés maradt.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a történelmi múlt nem csupán tanulmányozás tárgya, hanem aktív tényező a jelenben: alakítja a nemzetek önképét, meghatározza a szomszédos országokkal való kapcsolatokat, és kihat arra is, miként tekintünk önmagunkra és másokra ebben a sokszínű és gyakran feszültségekkel terhelt régióban.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS SZAKIRODALOMJEGYZÉK

Publikált források:

1. Arcanum. ROMÁNIA KÍSÉRLETE ERDÉLY ELFOGLALÁSÁRA. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 22. Hozzáférés módja: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHun-erdely-tortenete-harom-kotetben-1/harmadik-kotet-1830-tol-napjainkig-1366/xiii-politikai-elet-es-nemzetisegi-kerdes-a-dualizmus-koraban-18671918-194D/4-az-első-világháborúban-19EA/romania-kiserlete-erdely-elfoglalasara-19F5/>
2. Iványi Emma. Magyar Miniszterelnöki Jegyzőkönyvek az Első Világháború Korából 1914-1948. Akadémia Kiadó, Budapest, 1960.
3. Magyar Nemzeti Levéltár. 01. IV. Károly uralkodása (1916-1918). Megtekintés dátuma: 2025. 03. 05. Hozzáférés módja: https://mnl.gov.hu/habsburg_otto_es_oroksege/01_iv_karoly_uralkodasa.html
4. Wilson, Woodrow. The Papers of Woodrow Wilson, Volume 14: 1902-1903. Princeton University Press, 1973. 624o.

Folyóiratok, cikkek, monográfiák, tudományos munkák, tankönyvek, szakirodalmak:

5. Adăscăliței, Felicia, Bratu, Alina, Liga, Adrian, Lazăr, Liviu és Lupu, Viorel. Történelem. Tankönyv a XI. osztály számára. Fordította: László László. Corvin, Déva, 2009.
6. Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben. Szerkesztő: Pereg Tamás. Kiadja az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 208old.
7. Az első világháború története - Hadműveletek, emberek és történetek, amelyek meghatározták a Nagy Háborút. Bookazine. Kiadó: HarperCollins Magyarország, 2018. 176old.
8. Balla Tibor. Sarajevó, Doberdó, Trianon - Magyarország az első világháborúban. Scolar Kiadó, 2019. 102old.

9. Barnea, Alexandru (szakirányító), Manea, Vasile Aurel, Palade, Eugen és Teodorescu, Bogdan. Történelem. Tankönyv a XII. osztály számára. Fordította: László László, Orbán Zsolt. Corint, Bukarest, 2012.
10. Constantiniu, Florin, Cojescu, Norocica-Maria és Mamina, Alexandru. Történelem. Tankönyv a VII. osztály számára. Fordította: Palkó Attila. Corint, Bukarest, 2000.
11. Czékus Zoltán. Az 1914-18. évi világháború összefoglaló történelme I-II. Históriaantik Könyvesház, Budapest, 1925. 534old.
12. Domokos Géza. Esély. I. Visszaemlékezés 1989-1992. Kiadó: Pallas Akadémia Csíkszerda, 1996. 347 old.
13. Gabrič, Aleš és Režek, Mateja. Zgodovina 4, učbenik za četrti letnik gimnazije (Történelem negyedik gimnazisták számára). DZS, Ljubljana, 2011.
14. Giurescu, Dinu C. (koord.), Budici, Anișoara, Stănescu, Mircea és Țigău, Dragoș. Történelem. Tankönyv a X. osztály számára. Fordította: Bartha Zoltán.
15. Hasek Jaroslav. Svejk I-II. - Egy derék katona kalandjai a világháborúban. Budapest, Ciceró Könyvstúdió Kft, 2010. 894old.
16. Kapronczay Károly. Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2001. 232old.
17. Karlovšek, Metka és Robnik, Vesna. Zgodovina za srednje strokovno in poklicno izobraževanje (Történelem szakközépiskolások és szakiskolások számára). DZS, Ljubljana, 2012.
18. Kiss László. Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 31old.
19. Kodajová, Daniela és Tonková, Mária. Dejepis – svetové dejiny. 3. gimnazisták számára. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2006.
20. Kováč, Dušan és mtsai. Szlovákia az új évszázadban. 9. osztályosok számára. Orbis Pictus Istropolitana, 1998.

21. Lucian Boia. Vesztesek és győztesek - Az első világháború újraértelmezése - Erdély és a békeszerződések a román sztártörténész szemével. Budapest, Cser Kiadó, 2015. 108old.
22. Magyar Lajos Alapítvány. Történelem IV. 1914-1998. A középfokú iskolák számára. CÉGÉR KIADÓ, Budapest, 1998. 120old.
23. Nemere István. Az utolsó magyar király – Szapolyai János élete. Budapest, Anno BT Kiadó, 2007. 198old.
24. Oane, Sorin és Ochescu, Maria. A románok történelme. Tankönyv a VIII. osztály számára. Fordította: Nagy Andrea, Nagy Gabriella és dr. Váradi Éva-Andrea. Didactică și Pedagogică, Bukarest, 2011.
25. Radojević, Mira. Istorija – Udžbenik za treći razred prirodno-matematičkog smera, četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera i opšteg tipa i četvrti razred srednje stručne škole za obrazovne profile pravni tehničar és birotehničar (Történelem a természettudomány és matematika tagozatos gimnáziumok III. osztálya, és az általános, társadalomtudományi és nyelvi gimnáziumok IV. osztálya, valamint a jogtechnikusok és az irodai asszisztensek részére). Klett, Beograd, 2014.
26. Rauchensteiner, Manfred. Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017. 950old.
27. Razpotnik, Jelka és Snoj, Damjan. Raziskujem preteklost (A múlt kutatása) – történelemkönyv az általános iskola 9. osztálya számára. Rokus Klett, Ljubljana, 2013.
28. Rode, Marjan és Galonja, Tadeja. Koraki v času (Lépések az időben) – történelem munkafüzet az általános iskola 9. osztálya számára. DZS, Ljubljana, 2013.
29. Romsics Ignác. Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 543o.
30. R.I. A 20. század rövid történelme. Rubicon Könyvek. Budapest, Rubicon - Ház kiadó, 2007. 461o.
31. Sandbrook Dominic. Az első világháború. Open Books Kiadó, 2024. 429o.

32. Simić, Predrag és Petrović, Ivana. Istorija 8 – Radni udbenik za osmi razred osnovne škole sa tematicus istorijskim atlasom (Történelem 8 – Tankönyv és tematicus térképtár az általános iskolák nyolcadik osztálya számára). Logos, Beograd, 2011.
33. Stone Norman. Az első világháború rövid története. MCC Press Kft, 2022. 204o.
34. Szabó Dániel. Az első világháború. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 800old.
35. Szalay – Berzeviczky Attila. A nagy háború százéves nyomában - 1. kötet - Sarajevótól Trianonig. MCC Press Kft, 2024. 411old.
36. Szalay – Berzeviczky Attila. A nagy háború százéves nyomában: Sarajevótól Trianonig - 2. kötet - 1916-1917-1918. MCC Press Kft., Budapest, 2024. 584old.
37. Umbrai Laura. Az éhes Budapest - A lakosság élelmezése a fővárosban az első világháború alatt. Budapest Főváros Levéltára, 2025. 434old.
38. Vakulya Norbert. Trianon – A vérben fogant ország. Gold Book Kiadó, 2020. 511old.

Elektronikus cikkek, webológia:

39. A Nagy Háború írásban és képben. Nagy József. A román támadás. Az első világháború hadieseményei Gyergyó vidékén 4/1. rész. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 20. Hozzáférés módja: https://nagyhaboru.blog.hu/2016/10/12/az_első_vilaghaboru_hadiesemenyei_gyergyó_vidéken_4_1_resz
40. A polgárosodás fél évszázada (1867–1914). Magyarország az első világháborúban. (n.d.). Magyar Elektronikus Könyvtár. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html>
41. Árkádia Szakmódszertani Portál. Szlanyinka Éva. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A TÁRSADALOMRA MAGYARORSZÁGON. Megtekintés ideje: 2025. 04. 02. Hozzáférés módja: <http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/9-az-első-vilaghaboru/105-az-első-vilaghaboru-hatasa-a-tarsadalomra-magyarorszagon>

42. Bocskai Rádió. Bődök Gergely. 2016. március 19. 5. MAGYARORSZÁG ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ – A MINDENNAPI ÉLET. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 18. Hozzáférés módja: <https://www.bocskairadio.org/5-magyarorszag-es-az-első-vilaghaboru-mindennapi-élet/>
43. Enni vagy nem enni, ez itt a kérdés – utazás az élelmiszerek körül. 1. Hátország. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 20. Hozzáférés módja: <http://elsovh.hu/enni-vagy-nem-enni-ez-itt-a-kerdes-utazas-az-elelmiszerek-korul-1-1-hatarszag/>
44. Hadszintér és hátország. Élet helyett halál – A Gallilei-kör tevékenysége a világháború első két évében. 2017. 03. 09. 11:00. Megtekintés ideje: 2025. 03. 08. Hozzáférés módja: https://hat-had.blog.hu/2017/03/09/elet_helyett_halal_a_galilei_kor_tevékenysege_a_vilaghaboru_első_ket_eveben
45. Holokauszt Enciklopédia. I. VILÁGHÁBORÚ: BÉKESZERZŐDÉSEK ÉS JÓVÁTÉTEL. Megtekintés dátuma: 2025. 04. 07. Hozzáférés módja: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/world-war-i-treaties-and-reparations>
46. HunHír.info Természetesen Magyar Hírportál. A román front utolsó ütközetei Moldvában – 100 éve. 2017. 08. 17. Megtekintés dátuma: 2025. 02. Hozzáférés módja: <http://hunhir.info/Publicisztika/2017/08/17/A-roman-front-utolso-utkozetei-Moldvaban-100-eve/>
47. Kalendárium a magyar nép zivataros századaiból. IV. Károly az utolsó magyar király. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 02. Hozzáférés módja: <https://turul.info/napok/ivkaroly>
48. Magyar Hírlap. Gali Máté. A veszteseknek előnyös béke. 2018. március 5. Hétfő. 1:19. Megtekintés dátuma: 2025. 04. 13. Hozzáférés módja: https://www.magyarhirlap.hu/tortenelem/A_vesztesnek_elonyos_beke

49. Magyar Kurír Katolikus hírportál. Boldog IV. Károly Király. 2024. október 21, hétfő | 6:00. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 02. Hozzáférés módja: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/boldog-iv-karoly-kiraly>
50. Múlt kor. Történelmi magazin. A bolsevik hatalomátvétel vezetett a breszt-litovszki béke megkötéséhez. 2023. november 7. 09:50. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 25. Hozzáférés módja: <https://mult-kor.hu/a-bolsevik-hatalomatvetel-vezetett-a-breszt-litovszki-beke-megkotesehez-20231107>
51. Múlt kor történelmi magazin. Létrejön a „kettős szövetség”. (2004, szeptember 13.). Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://m.mult-kor.hu/cikk.php?id=7434>
52. RUBICON Online. Tarján M. Tamás. IV. Károly magyar király halála Madeirán. Megtekintés dátuma: 2025. 03. 04. Hozzáférés módja: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1922-aprilis-1-iv-karoly-magyar-kiraly-halala>
53. Rubicon Online. Tarján M. Tamás. Kirobban az első világháború. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 13. Hozzáférés módja: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1914-julius-28-kirobban-az-első-vilaghaboru>
54. Suba János. Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010, (XVIII. évf.), 21. sz. 123-124. Megtekintés dátuma: 2025. 04. 03. Hozzáférés módja: http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf
55. SULINET. Az I. világháborút lezáró békék. Megtekintés dátuma: 2025. 04. 20. Hozzáférés módja: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/az-i-vilaghaborutol-a-ketpolusu-vilag-felbomlasaig/a-vilag-uj-rendje-az-i-vilaghaboru-utan/az-i-vilaghaborut-lezaro-bekek>
56. Történettudományi Intézet. (n.d.). 1867–1918. Osztrák–Magyar Monarchia. Történettudományi Intézet. Megtekintés dátuma: 2025. 02. 12. Hozzáférés módja: <https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1867-1918-osztrak-magyar-monarchia-2>

57. WMN ÜGY. ÉLET. KULT. EMBER. PÁRIZSTÓL TRIANONIG – SZÁZ ÉVE KEZDŐDÖTT AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT LEZÁRÓ BÉKEKONFERENCIA. 2019. január 18. Megtekintés dátuma: 2025. 04. 22.

Hozzáférés módja:

<https://wmn.hu/ugy/50106-parizstol-trianonig--szaz-eve-kezdodott-az-első-vilaghaborut-lezaro-bekekonferencia->

58. Wolters Kluwer. 1912. évi LXIII. törvénycikk a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről. I. Fejezet. Kivételes hatalom. Megtekintés dátuma:

2025. 02. 16. Hozzáférés módja:

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV>